

SAMMA GROGRUND – OLIKA BLOMNING

Ledamöter av Skaraborgs Akademi berättar om sina livsval.

SAMMA GROGRUND – OLIKA BLOMNING

Ledamöter av Skaraborgs Akademi berättar om sina livsval

Niklas Schiöler & Karl- Erik Tysk (red.)

Boken är tryckt med bidrag från

Grevillis fond

Skaraborgs Akademi
Sekreterare Karl-Erik Tysk
karlerik.tysk@telia.com

© Författarna och Skaraborgs Akademi
Omslagsbild : Guckusko (foto Karl-Erik Tysk)
Tryckt av Solveigs tryckeri, Skara, 2014
ISBN 978-91-974744-3-6

Innehåll

Förord	7
Arne Zettersten BrainLearn: ett embryo till elektronisk språkinläring	8
Sören Häggroth Vägen till Rosenbad	13
Marianne Ahrne Hur jag blev författare	23
Jan Mårtenson Så blev det	37
Bengt Knutsson ”Hör du Bengt, när blir du egentligen <i>fullärder?</i>”	53
Åsa Brandt Lyrestad – Torshälla via Tokyo	66
Niklas Schiöler Poesi, patos, patetik. En livrädd skaraborgares bekännelser	77

Karl-Erik Tysk	
Gud eller Naturen	88
Författarna	102
Skaraborgs Akademi	105

Förord

Samma grogrund – olika blomning

Ledamöter av Skaraborgs Akademi berättar om sina livsval

Ledamöterna av Skaraborgs Akademi har alla vuxit upp i det forna länet. Men bildning, arbete och årens gång har fört dem till vitt skilda platser och ståndpunkter. Här berättar några av dem om sina spännande och krokiga livsvägar, om framgångar och tillkortakommanden, visioner och minnen. Erfarenheterna är brokiga och oförutsägbara – men likafullt har de sitt ursprung i Skaraborg.

Arne Zettersten

Preses för Skaraborgs Akademi

ARNE ZETTERSTEN

BrainLearn: ett embryo till elektronisk språkinläring

Mitt forskningsarbete vid Lunds universitet på 1960-talet hade först konsoliderat mitt intresse för medeltida språk och litteratur. Engelska Institutionen var då ett av de främsta fästena i Europa för en solid historisk och etymologisk inriktning i språkstudierna. Min doktorsavhandling 1965 handlade om medelengelsk ordkunskap och fonologi.

Genom intresset för språkhistoria hade jag också tagit ett steg vidare ut i världen genom mina studier av språket på den isolerade ön Tristan da Cunha i Sydatlanten. Detta öspråk fick sin början år 1816, då en garnison av tjugotalet engelska och skotska soldater sattes att hålla vakt, så att Napoleon inte skulle kunna fly från sin fångenskap på St. Helena.

Så småningom, på 1960-talet, uppgick befolkningen till runt 300 personer. Ett stort vulkanutbrott 1963 tvingade befolkningen att flytta till området kring Portsmouth i England. Det var där jag kunde träffa ett antal Tristan da Cunha-bor och fullgöra mina studier av detta fascinerande öspråk.

Intresset för öspråk och andra varianter av engelska pidgin- och kreolspråk ledde mig till språket som talades av myteristerna från Bounty och deras efterföljare. De talade ett blandspråk av Tahiti-språket och engelska från cirka 1790. Den kände Kontiki-fararen Bengt Danielsson ordnade en hydda åt mig på Tahiti och satte mig i kontakt med den ende verkliga experten på det talade Tahiti-språket omkring 1970, en amerikan som hette White och som bodde med fru och 16 barn mitt på ön. Det blev ganska lätt för mig tack vare White att lära mig grunderna av Tahiti-språket, så att jag kunde konversera ättingarna till myteristerna på ön Norfolk, där de flesta av dessa bodde.

År 1973 och framåt blev jag utlånad av Lunds universitet till Svenska ambassaden i London för att tjänstgöra som kulturattaché (numera kulturråd) med ansvar för kulturutbytet mellan Sverige och Storbritannien. Jag var samtidigt chef för Svenska Institutet i London, som tidigare haft sitt kontor i Kensington.

Under denna period på 1970-talet startade jag akademiska kurser i engelska (ett, två eller tre betyg) för svenskar som var stationerade i London. Verksamheten vidgades snart till hela världen, så att SIDA-personal i Afrika, medföljande hustru eller man som flyttat utomlands för en period, eller andra energiska vuxenstuderande plötsligt kunde läsa engelska per distans och få akademiska betyg under ett par års utlandsvistelse.

Många deltagare kunde också fullgöra muntliga tentamina i engelska utomlands, eftersom jag under ganska intensiva perioder förlade dessa tentamina till London, New York, Nairobi och Dar-es-Salaam.

För att öka språkövningarna framförallt i grammatik och ordkunskap konstruerade jag tillsammans med Mats Jacobson på Studentlitteratur i Lund under slutet av 1970-talet ett datorunderstött inläringssystem, där texterna kunde korrigeras automatiskt genom att resultatblanketterna var maskinläsbara, som det hette på denna tid då datorn kallades datamaskin.

Detta inlärningssystem, som jag kallade för BrainLearn var ett så kallat författarsystem, där en lärare (författare) kunde skriva in sina egna texter, så att systemet sedan kunde ta hand om själva övningarna och testerna. Systemet producerades för IBM PC och var uppdelat på textmanipulering ("Textbrain"), vokabulärkunskap ("Wordbrain") och grammatik och stavning ("Spellbound").

Inom språkinlärningen var detta på 70-talet en inledning till datorstyrd språkinlärning och det spred sig på olika sätt i världen. Genom mina besök i Shanghai redan mot slutet av 70-talet kom BrainLearn att användas vid de skriftliga inträdesproven till universitetsstudier i engelska i Kina. I Europa var speciellt Österrike ytterst intresserat och BrainLearn inköptes till användning vid samtliga gymnasier i landet. TetraPak i Lund införde övningar i så kallad TetraPak English för olika tekniker i dåtidens Sovjetunionen och Japan.

Tågordningen för min egen utveckling till skapare av en tidig databehandling av språk gick sålunda från studier av medeltida språkhistoria via öspråk och blandspråk, alltså pidgin- och kreolspråk, via utvecklingen av distansundervisning från Svenska ambassaden i London till datorstyrd språkinlärning och examination i bland annat Kina.

Allt detta blev förberedelser – särskilt den datorstyrda språkinlärningen – till mitt stora huvudintresse, engelsk lexikografi och så kallad korpuslingvistik, i synnerhet utvecklandet av ordböcker baserade på frekvensundersökningar av hela det engelska språket. Hela mitt livs språkintresse passerade sålunda följande stadier:

1. Medeltidens engelska språkbruk under doktorandtiden.
2. Ljudhistoria i avhandlingen.
3. Öspråk i forskningen.

4. Blandspråk, pidgin- och kreolspråk.
5. Engelska för svenskar ute i världen med examination utomlands.
6. Datorstödda tester och examinationsfrågor i bl.a. Kina.
7. BrainLearn – ett författarsystem.
8. Datorbaserade språkövningar över hela världen.
9. Elektronisk lexikografi.
10. Korpuslingvistik.

Ett exempel på en översikt över BrainLearn skulle kunna presenteras på följande sätt:

BrainLearn

.....

Your Company
or school

The Software House
or publisher

.....

You may feed in your own
company's specialised
vocabulary and decide
the exercises yourself.

Ready-made exercises

I
AUTHOR

I
AUTHOR

Authoring System

Authoring program, which
is used by the author to plan
and update lessons.

Lesson Driver

Program used by the student

to run the exercises available
in this system.

.....

Användningen av stora databaser som utgångspunkt för konstruktion av ordböcker är en av de viktigaste nyheterna de senaste 25–30 åren. Det är detta som kallas korpuslingvistik med Professor John Sinclair vid Birmingham University som den store pionjären inom området. John Sinclair planerade den stora engelska databasen "Bank of English" med en textsamling på 500 miljoner ord löpande text. Denna blev använd för den banbrytande ordboken *Collins Cobuild English Language Dictionary* (1995). Den blev också underlag för "Politikens Engelsk-Dansk med betydningsförklaringer", utgiven av Arne Zettersten och Hanne Lauridsen, Politikens forlag, Köpenhamn, 1999. På grund av att autentiskt skriftligt och talat språk används i databaserna, kan alla citat i ordboken bli levande hela citat och inte uppdiuktade exempel som de flesta andra ordböcker använder. Den stora finessen blir också, att de mest frekventa exemplen alltid står först i exempelraden och därför kan ses först av en användare och spara mycket tid i snabbletandet efter den mest lämpliga betydelsen av ett ord.

Jag vill genom denna genomgång påvisa, att intresseutvecklingen från historisk engelska (medelengelska) till moderna elektroniska databaser är tidsmässigt och innehållsmässigt lång men ändå överraskande nog tämligen naturlig.

SÖREN HÄGGROTH

Vägen till Rosenbad

Min far flyttade till Moholm i början av 1940-talet för att arbeta inom Statens Järnvägar. Han träffade min mor, som arbetade på Adolfssons konditori, de gifte sig och jag föddes i slutet av 1946. Mina föräldrar, min syster och jag bodde i en liten personalbostad under hela min uppväxt. Lägenheten var omodern, men blev dräglig att bo i när kakelugnarna byttes mot en oljeeldad kamin. Det var en trygg uppväxt.

Mitt samhällsintresse kom från mina föräldrar som båda var aktiva inom arbetarrörelsens olika organisationer; min far hade också kommunala uppdrag. Före televisionens genombrott hade folkrörelserna och deras lokala föreningar en stor betydelse för den sociala gemenskapen och som inspirationskälla till ett samhällsengagemang.

Nykterhetsrörelsens ordenshus i Moholm var en hemvist för bibliotek, årsmöten, syktioner och julfester. Ofta var det uppträdanden av amatörer på de olika tillställningarna, jag var själv med i en pojktrio som sjöng tidens schlager.

Ordenshuset var också ortens biograf med föreställningar

tre dagar i veckan. Jag gick på alla matinéer, populärast var de svenska buskiefilmerna. När den senaste Åsa-Nisse-filmen kom till ordenshuset fick man ställa in extrabänkar för att bereda plats åt alla. Minst populära bland oss barn var Hollywood-filmerna; vad var väl Danny Kaye, Bob Hope eller Doris Day mot Åsa-Nesse, Klabbarn och Eulalia?

Jag sysslade mycket med idrott under min uppväxt. När "Lusa"-dammens is hade lagt sig för första gången tog det inte många timmar innan vi var där och spelade ishockey. Jag spelade också tennis och fotboll. I pojklagsserien i fotboll slog vi vid ett tillfälle ärkefienden Tidans IF, anført av Bert Karlsson, sedermera känd skivbolagsdirektör med mera.

Jag samlade autografer genom att besöka idrottsevenemang och genom att skriva till olika kända lag och idrottsprofiler. I samband med invigningen av en ny herrekiperingsaffär i Mariestad stod jag plötsligt öga mot öga med Ingemar Johansson. Jag fick snabbt fram mitt autografblock, han skrev sin namnteckning och satte sedan sin världsberömda högernäve under min haka och sa: "Vill du smaka på den här?" Det var strax efter det att han slagit ut Eddie Machen med en knockout i första rondan och förberedde sig för matchen om världsmästartiteln mot Floyd Patterson.

Som pojke drömde jag om att bli en idrottsstjärna i fotboll eller ishockey. Min största förebild var den förste svenska proffsspelaren i fotboll, Gunnar Nordahl. Jag läste hans självbiografi ("Guld och gröna planer", 1954) om och om igen och drömde om att kunna gå i Nordahls fotspår; tyvärr tog skolarbetet mycket tid och jag hade inte de naturliga förutsättningarna för att bli elitidrottsman.

Mitt intresse för samhället utanför Moholm kom först och främst genom radion. Tidiga minnen handlar om händelser i början av 1950-talet, till exempel översvänningskatastrofen i Nederländerna, Koreakriget och nedskjutningen av Catalinaplanet över Östersjön. Det kalla kriget var ett allmänt orosmoln

som låg över Sverige hela 50-talet.

Jag brukade följa med mina föräldrar först när de röstade och sedan när rösterna räknades samman i Mo skola. Moholm hade blivit en så kallad ”storkommun” i samband med kommunsammanslagningarna, det bidrog säkert till att öka intresset för kommunalvalen under 50-talet.

Redan som barn upplevde jag den kommunala verksamheten som något näraliggande och intressant; jag visste vem som var kommunalkamrer, var kommunalkontoret låg och vem som var kommunalnämndens ordförande.

Det tidiga femtioalet var en period av stark ekonomisk utveckling och sociala framsteg. Trots att det inte var särskilt stora politiska motsättningar blev politiken påtaglig för människorna genom att den ständigt levererade konkreta förbättringar i form av ökade barnbidrag, fria skolmältider, längre semestrar och höjda pensioner.

Tage Erlander var en populär statsminister som valdes om i val efter val. Första gången jag såg Erlander live var emellertid först 1966 i den sista klassiska duellen i Vasaparken i Stockholm mellan honom och oppositionsledaren Bertil Ohlin; Erlander imponerade djupt på mig.

ATP-frågan var en politisk fråga, som ledde till en kraftig politisk polarisering, med en särskild folkomröstning och ett nyval som konsekvens. Jag följde radiodebatterna i radion – trots att min egen pensionering låg många år framåt i tiden – och blev mer medveten än tidigare om de politiska skiljelinjerna.

Min lärarinna i Bellefors skola, fröken Gertrud Ernby, hade i samband med ett föräldramöte rekommenderat mina föräldrar att låta mig söka till realskolan i Mariestad. Så blev det och jag kom in. Av fjärdeklassens 36 elever fortsatte endast en fjärdedel till realskolan, och endast några av oss tog studentexamen.

Jag reflekterade givetvis över det faktum att jag tillhörde den

utvalda kretsen av ungdomar som fick en bra utbildning, trots att det inte fanns någon studietradition inom min släkt. Jag drog väl inte direkt några politiska slutsatser av detta, men jag tyckte att det var fel att kamrater som utan tvekan hade goda förutsättningar för att studera vidare av olika skäl inte fick den möjligheten.

Det var en ganska stor ekonomisk uppoffring för mina föräldrar att ha mig i realskolan; alla läroböcker liksom skolmåltiderna fick bekostas av eleverna själva. Från tolv års ålder hade jag arbeten under sommarloven och kunde på så sätt förstärka min ekonomi.

Sommarjobben gav intressanta inblickar i olika delar av samhället. Två somrar blev jag bekant med åkeribranschen genom att förmedla körningar på en lastbilscentral. En annan sommar var jag hjälpreda åt en tysk reparatör av pappersmaskinerna på Katrinefors bruk i Mariestad. Jag fick öva min tyska och höra intressanta berättelser från hans tid som soldat under andra världskriget. Däremot var arbetet som bokhandelsbiträde på Karlströms Bokhandel en besvikelse; de flesta kunderna skulle bara köpa penninglotter eller konfirmationsbiblar, få hade något intresse av litteratur.

Realskolan i Mariestad var en ny värld. Nu träffade jag för första gången akademiskt utbildade personer och jag fick kontakt med jämnåriga från andra sociala miljöer. Skolarbetet var mycket krävande, men jag klarade mig bra.

Det fanns många mycket skickliga och engagerade lärare både i realskolan och i gymnasiet. En som särskilt kom att ha en direkt betydelse för min framtid var lektor Aage Garsegg, som jag hade i historia och samhällskunskap i gymnasiet. Han hade kommit som flykting till Sverige under den tyska ockupationen av Norge. Han stimulerade mig att skriva ett enskilt arbete om kampen för rösträtt i Sverige och var en engagerande lärare. Han tyckte däremot inte om myndigheter vilket han ofta framhöll under sina lektioner. Det sades att han brukade paketera sin självdeklaration i en stor

kartong för att göra det så svårt som möjligt för skattemyndigheten att komma åt den.

Efter ekluten med studentskrivningar och censorförhör tog jag studenten vid Tunaholmsskolan i Mariestad 1965. I slutet av sommaren tog jag tåget till Stockholm och skrev in mig vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Jag var 18 år och hoppades kunna utbildas till lärare och sedan få en lärartjänst någonstans i landet; jag hade då inga planer på att bli Stockholmare. Snarare såg jag fram mot en lugn tillvaro med hygglig lön som adjunkt i någon mindre stad efter avslutade studier. Det blev inte så!

Statsvetenskapen fångade mig. Redan året innan jag kom till universitetet hade jag läst in stora delar av grundkursen genom radion. Jag tog ett, två och tre betyg i snabb takt. När jag hade lagt fram min seminarieuppsats för tre betyg frågade professorn om jag var intresserad av att forska. Ett stort forskningsprojekt om kommunerna hade just börjat, och jag hade visat intresse för området genom min trebetygsuppsats. Så blev det att jag hade en anställning som väntade på mig när jag var klar med min grundexamen. Jag hade inga planer på en akademisk karriär, däremot såg jag en möjlighet att i stället för adjunkt kunna bli lektor. Jag disputerade i statsvetenskap våren 1972.

Kommunalforskningsprojektet finansierades av Riksbankens jubileumsfond och omfattade samtliga universitet. Det leddes av professor Jörgen Westerståhl i Göteborg och hade under cirka fem år ett 40-tal licentiander och doktorander. Mitt avhandlingsämne handlade om stadsplaneringsprocessen. De flesta av oss som arbetade i projektet kom från icke-akademiska miljöer. Forskningsarbetet var lärorikt, det gav mig en bra metodisk grund att stå på när jag senare gjorde utredningar åt regeringen och andra. Åtskilliga av dem som arbetade i forskningsprojektet kom jag senare att möta på höga positioner i samhället.

När jag hade disputerat kände jag ett starkt behov av att lämna den akademiska världen och söka mig en anställning utanför universitetet. Det var hård konkurrens om de fasta tjänsterna. Men jag fick en tjänst och efter ett par år var jag anställd i bostadsdepartementet.

Jag fick stor användning av de geografikunskaper som jag hade förvärvat under de många och långa tågresorna från Moholm till mina farföräldrar i Kiruna. Frågor som jag arbetade med handlade om vattenkraftutbyggnad, skyddet av orörda fjällområden och industrilokaliseringar utefter landets kuster.

I början av 1983 fick jag en möjlighet att återvända till de kommunala frågorna, som jag sysslat så mycket med under mitt avhandlingsarbete. Socialdemokraterna hade kommit tillbaka till regeringsmakten i 1982 års val och Olof Palme hade bildat ett civildepartement med uppgift att förnya den offentliga sektorn. Civilminister blev en ung landstingspolitiker från Västernorrland, Bo Holmberg. Mitt uppdrag blev att leda en av de politiskt mest viktiga utredningarna inom det nya civildepartementets område, kallad "1983 års demokratiberedning". Det var en parlamentarisk beredning med företrädare för samtliga riksdagspartier samt tre tunga fackliga ordföranden på det kommunala området.

Trots att utredningar utsedda av regeringen förväntas arbeta oberoende av regeringen visade Holmberg från början ett stort intresse för vårt arbete. Jag bjöds ofta in till överläggningar med den politiska gruppen kring Holmberg för att avrapportera hur arbetet framskred. Holmberg kände ett tryck att leverera förslag till riksdagen och var inte alltid nöjd med de rapporter jag lämnade.

Civildepartementet hade stora problem med att hävda sig mot andra departement, särskilt finansdepartementet med dess chef Kjell-Olof Feldt, men också social- och utbildningsdepartementen. Det var uppenbart att det uppdrag som Palme givit till Bo Holmberg, att avreglera och avbyråkratisera den offentliga

förvaltningen, inte stöddes av de närmast berörda departementen och dess ministrar.

När jag avslutat arbetet med demokratiberedningen frågade Holmberg efter valet 1985 om jag ville bli hans politiskt sakkunnige. Det ville jag och vi satte igång att planera vad som skulle göras under den kommande mandatperioden. Holmberg hade blivit något vingklippt, eftersom ansvaret för de statliga lönerna hade förts tillbaka till finansdepartementet. Han hade också fått i uppdrag av Palme att redovisa en konkret plan för vilka åtgärder han ville genomföra under tiden fram till valet 1988. Denna plan arbetade jag med hela hösten 1985 och vi redovisade den för Olof Palme den 6 december 1985. Vi hade lite otur med tidpunkten, vilken var satt till 12.30. När vi kom in i Palmes arbetsrum stod han bakom skrivbordet med örat tätt intill en transistorradio som sprakade fram näst intill ohörbara ljud. Palme bad oss sitta ned och inleda vår föredragning, med tillägget: ”Fälldin avgår och har en presskonferens direkt i lunchekot”. Föredragningen stördes naturligtvis av det faktum att Palme var mer intresserad av Fälldin än av oss, men vi genomförde den. När Palme anslöt sig till oss föreföll det ändå som om han hade uppfattat hela föredragningen.

Även om Holmberg var kritiserad som civilminister, både för att han gjorde för lite och för mycket, hade han Palmes stöd fram till dennes död i februari 1986. När Bo Holmberg fick lämna regeringen efter valet 1988 fick också jag lämna min tjänst som sakkunnig. Det kändes ganska bra, eftersom de tre åren i politiken hade varit mycket ansträngande, men också mycket lärorika. Det var fascinerande att få blicka in i maktens innersta rum och lära sig en del om de processer som föregår politiska beslut på nationell nivå. Det var också fascinerande att några gånger träffa Olof Palme på nära håll och känna den utstrålning han hade, också i mindre sällskap.

Jag återgick nu till tjänstemannabanan i regeringskansliet och

fick intressanta chefstjänster.

Bland propositioner som jag arbetade med var den som handlade om bildandet av Västra Götalandsregionen. Det var länge oklart om Skaraborgs län skulle komma att ingå i den nya västsvenska regionbildningen. Kommunerna hade olika uppfattningar, de i norra Skaraborg ville ha kvar Skaraborg som eget län eller överföras till Värmlands eller Örebro län. I södra Skaraborg var kommunerna mer positiva till det västsvenska länet. Regeringen utsåg då den tidigare förbundsdirektören i Kommunförbundet Jan-Åke Björklund att förhandla fram en lösning, vilken blev att Skaraborg upphörde som eget län. Jag var personligen av den uppfattningen att Skaraborg långsiktigt skulle ha nytta av att tillhöra den nya regionen.

Jag blev på nytt kallad till en politisk tjänst när dåvarande inrikesministern Jörgen Andersson under 1997 erbjöd mig att bli statssekreterare i inrikesdepartementet. En statssekreterare leder och samordnar det löpande arbetet i ett departement, direkt under ministern. Det är viktigt för en statssekreterare både att ha en känsla för politiken och att kunna eller i vart fall lära sig hantverket med lagstiftning, myndighetsstyrning, budgetarbete och skrivande av direktiv till utredningar. Under senare år har det också blivit en del av statssekreterarnas vardag att delta i Europeiska Unionens arbete.

Jag hade arbetat i regeringskansliet på alla nivåer i många år och kände mig väl förberedd för arbetet som statssekreterare. Ändå var arbetet tyngre än jag hade förväntat mig.

När jag började som statssekreterare hade det pågått en lång process om en bostadspolitisk proposition mellan finansdepartementet och inrikesdepartementet. Jörgen Andersson och finansminister Erik Åsbrink stod långt ifrån varandra och Göran Persson som statsminister ville inte intervensera; han tyckte att ministrarna måste kunna bli överens. Det blev de inte och

de delegerade till sina statssekreterare att försöka förhandla fram en kompromiss. En sådan uppnådde vi till sist, men först sedan jag kunnat övertyga Göran Persson om att han slutligen måste avgöra en enda utestående fråga. När jag kom hem på kvällen och propositionen redan låg på tryckeriet försökte finansdepartementet stoppa tryckpressarna, men förgäves. Statsministern har alltid sista ordet.

De mest intressanta åren i regeringskansliet var de år som jag arbetade i finansdepartementet. När jag kom dit första gången 1994 var Göran Persson nybliven finansminister och Sveriges ekonomi var i sin djupaste kris i modern tid. Arbetet inom departementet var helt inriktat på att ta Sverige ur krisen dels genom skattehöjningar, dels genom stora nedskärningar i de sociala trygghetssystemen.

Jag hade träffat Göran redan 1988 när han var kommunalråd i Katrineholm och vi hade stött ihop ibland i Gamla stan när jag var på väg till arbetet och han till riksdagen. Vid något tillfälle hade han haft kritiska kommentarer till en debattartikel som jag skrivit. Nu skulle vi arbeta tillsammans för att få ordning på Sveriges ekonomi.

Det var en ödesmättad stämning i finansdepartementet, alla visste att enda sättet att få ned de höga räntorna, minska arbetslösheten och få balans i statens budget var att genomföra ett mycket omfattande saneringsprogram. Min roll var att ta ansvar för den kommunala sektorns ekonomi, som försämrades till följd av den ökade arbetslösheten.

Jag hade nästan daglig kontakt med Göran och jag kunde se hur skickligt han anförde hela finansdepartementet. Sällan har departementet varit så fokuserat som under 90-talskrisen, det var en total uppslutning hos personalen. Den värsta krisen var övervunnen 1998, då visade statens budget åter ett litet överskott. Jag fick nöjet att ta hand om de fyra miljarder kronor

som staten fick i överskott och återföra dessa till den kommunala verksamheten.

Min fyra år som statssekreterare i finansdepartementet 1998–2002 blev de bästa åren i mitt yrkesliv. Den svenska ekonomin förbättrades och vi kunde tillföra kommunerna och landstingen resurser. Det blev också möjligt att frigöra en del pengar för att få igång bostadsbyggandet efter finanskrisen, som hade medfört att bostadsbyggandet under några år nästan helt upphörde. EU-medlemskapet ledde till att jag i ökad utsträckning fick arbeta på den europeiska nivån och jag fick uppdrag inom OECD och FN, som förde mig runt hela jorden.

Efter 25 år i regeringskansliet ville jag göra något annat. Dessutom hade jag i två val (1998 och 2002) levt med osäkerheten om jag hade mitt arbete kvar på måndagen efter valdagen. När finansminister Bosse Ringholm på hösten 2002 frågade mig om jag ville bli chef för Fortifikationsverket, som förvaltar försvarets mark och fastigheter, tackade jag ja. Mitt första möte med verkets ledningsgrupp skedde för övrigt i officersmässen på Svea Livgarde i Kungsängen, samma regemente som jag muckat från 30 år tidigare, men inte besökt under mellantiden.

Som generaldirektör fick jag ofta anledning att besöka mitt gamla hemlän Skaraborg, särskilt Skövde, Såtenäs och Karlsborg.

Mina första yrkesfunderingar blev i verkligheten till något helt annat. Jag var latinstudenten som hamnade i den ekonomiska politikens centrum. När jag stått inför nya utmaningar har jag ibland tänkt på "Latin-Olles" förmedlade uttryck: "Homo sum, humani a me alienum puto (Jag är människa, inget mänskligt är mig främmande.)". Bondförnuft räcker långt!

MARIANNE AHRNE

Hur jag blev författare

Förmodligen hade det att göra med den trettonde fen. Hon som inte blev bjuden till barndopet men som ändå kom och gav en tvetydig gåva.

– I ditt tredje levnadsår, sa hon, ska du skiljas från den du älskar mest och därefter leva med en längtan.

Hennes ord besannades. Min mamma som jag älskade mest blev tvungen att lämna bort mig, och sedan dess har jag alltid längtat. Efter henne, efter en man, efter kärlek. Efter månen, efter fjärran länder. Efter de rätta orden och de skimrande bilderna. Efter allt som tycks onåbart och svårt. Den trettonde fen som gav längtans gåva har präglat hela mitt liv. Utan henne kanske jag aldrig hade skrivit.

Men jag måste också tacka de tolv goda feerna. En av dem gav kärleken till ord, en känsla för att Ordet är heligt. En annan gav närhet till djuren – en tredje en tillhörighet i världen ... I min första spelfilm ”Långt borta och nära” försöker jag, fiktivt, berätta vad som hände när min mamma försvann. Så här säger Mania, mitt alter ego i filmen:

– Jag var fem år. Min mamma kom in till mig på morgonen och sa: ”Idag ska vi vara tillsammans hela dagen.” Hon var ryska. Hon hade alltid känt sig främmande här. Den dan var vi ensamma tillsammans. Den dan, det var frihet. Vi var överallt, i stan och på landet. Hon talade med mig som med en vuxen. Hon sa: ”Du kommer inte att bli ensam. Allting är levande. Allting ser dig. Träden och stjärnorna och hästarna med sina stora ögon.” Den dan, då var vi fria! På kvällen förstod jag att hon tänkte lämna mig. Att hon var tvungen att lämna bort mig. Ja, hon var tvungen. Jag kastade mig på marken och höll om hennes fötter och grät. När hon skulle gå släpade jag efter henne ända till dörren. Så försvann hon då ... Sedan dess har jag aldrig försökt hålla kvar någon som jag älskar.

I verkligheten var jag tre år, inte fem, och min mamma var inte ryska. De magiska orden den magiska dagen var något jag hittade på för filmen. Ändå är de sanna. Min mamma eller någon av feerna förmedlade dem till mig. Mitt liv – och senare mitt skrivande – är tillhörighet och längtan.

När min mamma var långt borta fick jag andra mödrar som var nära. Rosa och Rosetta hette två av dem. De bodde på Tidafors, i lagårn och var av den rödbrokiga rasen. Rosetta var stor och trygg med tunga, mjölkstinna juver. Namnet hade hon fått för att hennes horn växte inåt och satt som en rosett på huvudet. Med jämna mellanrum måste spetsarna sågas av för att inte tränga in i hennes hjärna. Men Rosetta tog det med upphöjt lugn som allting annat i världen. Hon utstrålade den mest fullkomliga moderlighet. När jag så önskade lät hon mig ligga bredvid sig på ängen med huvudet lutat mot sin stora mage. Det var nog en ko som Rosetta som Runa Brar hade i tankarna när hon skrev: ”Det finns mera ro i en enda ko än i hela Svenska kyrkan.” Annat var det med Rosa. Rosa var en knotig liten ko som kommit på kant med livet. Ofta blev hon tvärlisk och jagade oss ungar nedför backarna. Men

fastän jag var rädd att bli spetsad på hennes korta, raka horn var hon en av mödrarna för mig. Någoting hos henne grep mig. Hon var alltigenom knuten och hård. Hennes lilla, fasta juver ville inte ge mjölken ifrån sig. Raseriet lurade inom henne. Jag anade dunkelt att Rosa var Rosettas skugga, att de två hörde samman, att verkligheten inte var enkel. Ofta satt jag hos Rosa i lagårn och smekte hennes taniga kropp och pratade med henne om livet. Med Rosetta behövdes inga ord – med Rosa kändes de viktiga: ”Jag ser dig, jag försöker förstå, jag dömer dig inte, någonstans är jag också som du.” Rosa lärde mig något om varför det var nödvändigt att skriva.

Min far hade aldrig varit närvarande, därför kändes hans frånvaro inte heller tung. Jag längtade långt mera efter en egen hund. Och denna längtan som brann som en våldel genom varje dag av min barndom tvingade mig senare att skriva. Ändå fanns hundar omkring mig – hundar och män. Men hundarna tillhörde min morbror Olle, och ingen av männen var min far. Det gav plats för drömmar och saknad, och drömmar och saknad är grogrund för de skapande orden. Orden som kan hela och befria. Orden som kan sjunga. Orden som kan få det att lysa till och med om den djupaste sorg.

Barndomens fäder var tre, de kom och gick, de var mörker och ljus, de var glädje och stor förtvivlan. Min morfar Adolf – 1,99 i strumplästen, mörkhårig och kroknäst – ”tog på sig skammen att ha ett oäkta barn i huset.” Det var min mamma som uttryckte det så femtio år senare när det inte längre var någon skam att ha älskat utan ringar. Men då var han stark och modig – den gången tog han en risk. Hans hem blev fängelse och fristad.

Jag minns ett ögonblick då jag var mycket liten, fyra år kanhända eller fem. Två svartklädda tanter från Barnavårdsnämnden kom och inspekterade våningen där vi bodde. Jag förstod att om något

inte dög skulle de ta mig med därifrån. Jag visste inte vad det skulle kunna vara, men jag kände faran och hatade tanterna, hatade dem som bara ett barn kan hata: vitglödgat, utan nyanser. Jag ville inte vara där jag var men hellre där än på ett barnhem. Tanterna förde med sig en känsla av ofrihet och tvång, deras ord kom von oben och var falska – hos Adolf och mormor och deras söner fanns kaos och sorg men också en svindlande möjlighet. Till vad? Vad ska jag kalla det? Jag finner inget annat ord för det än liv.

Mina morbröder Olle och Karl-Erik var som sagans prinsar, den ene mörk, den andre ljus, den ene luden och den andre slät. Jag älskade dem båda. Olle var jägare och hade tjugo hundar. När han gick i skogen kom det fram älgar och harar. Han var den siste mohikanen på undergångens rand, han var frihet och beroende i ett. Hans frihet låg i skogen med djuren, hans beroende i eldvattnet i flaskan. Han var lugn och tyst och vänlig, våldsam och oberäknelig och vild.

Karl-Erik var jurist och hade handskar på sin smala, bleka händer. Han öppnade dörrar med handskar, klappade hundar med handskar. Mormor förklarade att han var rädd för baciller: något man inte kunde se men blev sjuk av. Karl-Erik var ofta sjuk. Vi andra som inte hade handskar var aldrig någonsin sjuka. Karl-Erik hade ångest, sa mormor, han ville inte vara jurist. Det var Adolf som velat bli jurist, men hans familj var alldeles för fattig. Hans förstfödde son fick bli det i hans ställe. Men Karl-Erik kunde inte ta konflikter, han ville bli poet och arbeta med ord. Hans ord har gått förlorade, liksom hans liv. Bara två rader finns kvar ur en dikt:

Döda sjömän flyta förbi.

De ropa efter kvinnor och nybakat bröd ...

Karl-Erik tog fenedrin och försökte gasa ihjäl sig. På sjukhuset fick han elchocker som förstörde hans rygg utan att bota hans

ångest. En läkare föreslog lobotomi: ”ett ingrepp i frontalloben i hjärnan och ångesten är borta för alltid.” Mannen som uppfann lobotomin hade nyss fått Nobelpriset. Men någonting lurat var det. Patienten kunde förlora en del av sin intelligens. En nära anhörig måste skriva under och ta på sig ett ansvar. Karl-Eriks unga hustru skiljde sig från honom för att inte vara anhörig – för att inte skriva under det papperet. Adolf skrev slutligen under. Han visste inte vad han gjorde.

När Karl-Erik kom hem från sjukhuset hade de tagit hans själ. Han band fem kastruller på ett snöre och gick runt och lekte tåg. Han gjorde allt man bad honom om – hans egen vilja var borta. Men en kväll gjorde han något eget: han hoppade ut genom fönstret.

I TV-serien ”Maskrosbarn”, byggd på min barndom, finns en scen där flickan Sara, mitt alter ego, står begravningsklädd i köket när Helena (som Karl-Eriks hustru heter i filmen) kommer dit. Helena brister med plötslig våldsamt ut i en ohejdbar gråt – hon skriker och vrålar ut sin sorg. Sara står som förstenad. Hon kämpar för att inte gråta själv. Över scenen ligger Saras röst som vuxen:

”Helenas sorg över den hon älskat skakade mig ända in i märgen, och jag visste med outrotlig visshet att ingenting i livet skulle angå mig så starkt som kärleken mellan kvinna och man. Helena grät för att hon hade älskat. Det var vackert, det var grymt, och jag kände en avgrund öppna sig mot framtiden, mot den dag då jag själv skulle älska.”

Jag var åtta år i verkligheten då just detta hände. En vän sa om texten i filmen att den var orimlig – att inget barn tänker på det sättet. Naturligtvis hade han rätt. Men han hade också fullständigt fel. Det finns ögonblick som bränner sig fast i en för alltid, och när man tänker tillbaka på dem som vuxen, vet man vad de betydde. Detta var första gången i mitt liv som jag på något sätt anade vad

en kvinna kunde känna för en man. Det innehöll allt: nuet och hela min framtid. Det dömde mig till att skriva.

Olle började dricka på allvar efter Karl-Eriks död. Under sina perioder bodde han oftast hos oss – ibland med fem eller sex av sina hundar. Det var härligt att ha hundarna hemma – stövare, vorsteh och drever som sopade med svansarna bland prydnadsföremålen – men det hade varit bättre om Olle varit som vanligt. Hundarna tyckte inte heller om när han var full. En gång när han skjutit med hagelgevär inne i våningen fann jag hundarna darrande i badrummet eller hopkrupna under herrumssoffan. De var inte skotträdde i skogen, men inomhus kände de på sig att något var åt helvete fel.

Efter den händelsen tog polisen gevären ifrån honom, och hundarna såldes på auktion. Det han älskade högst var borta. Det fanns ingen anledning längre att inte supa ihjäl sig.

För mig var Olle en mästare men en mästare fången hos ett monster som höll honom i bur. Jag skulle velat befria honom: ta honom tillbaka till skogen och till alla hans hundar. Jag kunde aldrig det. Han gick under. Det enda jag kunde göra var att älska honom som barn och skriva om hans liv när jag blev vuxen – skänka det till vem som ville ha det, låta det bli synligt, hoppas att det trots allt skulle lysa.

Utän Olle och Karl-Erik i barndomen skulle jag nog aldrig blivit så drabbad av Rune – en schizofren kille på Långbro som jag mötte av en slump och sedan inte kunde lämna. Jag har skrivit om honom i min första bok: ”Äppelblom och ruiner”. Han liknade mina morbröder i det att han inte gick att rädda. Men trots att han var ännu längre bort – i en värld av vakna drömmar – var han inte omöjlig att nå.

En recensent, Ingmar Björkstén, skrev om den boken: ”En rik och mångfacetterad roman, kärleksfull, varm och öppen, om det svåraste av allt i livet – att försöka nå fram.” Han prickade in en

femetta med slutorden. Det är vad allting handlat om för mig: att försöka nå fram.

När man försöker nå fram till någon annan, spelar det ingen roll om man använder sig själv. Man blir ett instrument, ”i livet såsom i litteraturen”. Så har det varit. Så är det än idag.

Men jag vill dröja kvar en stund i den tid då jag formades som starkast. Jag kan inte berätta för någon hur jag blev författare. Jag vet det inte själv. Jag tror det var meningen, det är allt. Men jag tror jag hade kunnat missa min bana om jag inte mött några änglar. Jag talar inte om fadda sirapsänglar. Jag talar om riktiga änglar. Änglar med ljungande svärd.

I min skola i Falköping fanns de, och jag vill gärna nämna deras namn. De hette Margareta Andersson, Helge Ask, Agda Jacobowsky, Pål Leijon, Curt D. Johansson, Yngve Ternström. De var lärare. De förmedlade elden.

Yngve Ternström kallades för Byxas och undervisade bara i realskolan. Jag fick honom i svenska – eller modersmål som det kallades då – redan från första året. Han var en sträv gammal brumbjörn tyckte vi, och man var lite rädd för hans tunga.

– Sprid ut dyngan! sa han till ordningsmannen när han gav uppsatserna tillbaka. Han var från Hälsingland, brukade hota oss med en Hälsingsväng om vi inte uppförde oss väl. Men det var inte så stor risk för det – han hade respekten med sig.

Yngve Ternström älskade språket. Han sa det inte på något högstämt sätt – han visade det i handling. Han svängde piskan över oss och slog till var gång vi syndade. Han lärde oss grammatiken utantill. Det var genom honom som jag först förstod att språket är en musik där grammatikfel är som falska toner och där man ständigt måste öva sina skalor. Yngve Ternström var inte av den moderna åsikten att formen inte spelar någon roll. Han var inte så intresserad av vad vi elvaåringar personligen hade att säga om

livet. Han arbetade för att ge oss en form. Han visade oss vägen till de stora.

Alla de lärare jag nämner älskade språket. Margareta Andersson lärde mig engelska, Helge Ask franska. Curt Johansson och Agda Jacobowsky var modersmållärare. Pål Leijon lite av varje. Var och en av dem var – eller är – en personlighet. Medan de matade oss med kunskap lärde de oss något om livet.

Maggan – Margareta Andersson – hade rött hår, stor barm och kort stubin. Hon var älskad och fruktad av generationer elever. Man kom inte gärna opåläst till någon av hennes lektioner. I så fall blev man haffad. ”Gud, Paramount och Margareta Andersson ser och hör allt” brukade vi säga. Men Margareta såg inte bara om någon slarvat med läxan. Hon såg människan också. Hon brydde sig om på djupet. För mig var hon en av mina mödrar.

Också Helge Ask var rödhårig men liten och tunn. Han virvlade in i klassrummet och sa: ”Le fauteuil est confortable” och lite senare: ”Une péniche remonte lentement la Seine.” Jag hade aldrig hört något så vackert. Jag blev kär i ett språk – och hade funnit en lärare som passade mig som handen i handsken. Han var intelligent och otålig och rolig. Jag tror att han var av den sorten att han egentligen bara intresserade sig för de bästa i klassen. Man kan diskutera lämpligheten av det, men för mig var han allt jag kunde önska. Han höll mig inte tillbaka. Han lät mig forsa på. Han stod vid sidan av banan och hejade.

Curt Johansson och Agda Jacobowsky var mina svensklärare på gymnasiet. Med Agda Jacobowsky minns jag starkast en lektion, då hon inte öppnade böckerna. Det var vår, och hon blev sittande en lång stund och bara tittade ut genom fönstret. Sedan började hon tala. Hon hade aldrig trott att hon skulle få uppleva den här våren, sa hon till oss. Hon hade varit sjuk under hösten, och läkarna hade givit henne ett par månader att leva. Hon hade ställt in sig på det och stillsamt arbetat vidare. Men så plötsligt, oväntat, blev

hon frisk – eller kanske var diagnosen felaktig, det minns jag inte längre. Det jag minns var hur hon berättade om våren. Hur hon tänkt på allt hon trott att hon sett för sista gången och som hon nu trots allt fick uppleva igen: smältvattnet som porlade i diken, barnen som spelade kula, lärkan som stod stilla i luften över de nyplöjda fälten, korna som släpptes på bete, hennes studenter som sjöng. Agda talade, och vi satt blickstill i bänkarna. Hennes ord hade en lyster som var ny. Livet och döden blev tydliga. Det självklara framstod som en gåva.

Curt D. Johansson sedan ... Men innan jag berättar om honom måste jag citera ett stycke ur ”Katarina Horowitz drömmar”:

”Trots allt arbete med teater var det skrivandet som var Katarina Horowitz heliga rum. Ända sedan barndomen hade det varit så, så långt tillbaka hon mindes. Orden hade alltid berört henne djupare än bilderna; de rätta orden hade sedan hedenhös skakat henne ända in i märgen. Också detta hade hon gemensamt med judarna. Hon hade känt igen det i Bibeln, i Kabbalan, hos Rabbi Nachman och hos Elie Wiesel.

Men sina egna drömmar om att skriva hade hon bara några få gånger vågat avslöja. De var för ömtåliga. Om någon krossade dem skulle hon dö. Bara två gånger tidigare hade hon oväntat fått bekräftelse. Den första var på gymnasiet. Hon brukade febriggt längta efter uppsatsdagarna, längta efter ett ämne som skulle vara som en öppen dörr för allt det outtalade som hon på den tiden bar på. Och ibland kom de där ämnena, och en gång när hon fått uppsatsboken tillbaka med A, tog hon sitt mod i båda händerna och rusade efter sin lärare, som hon hann upp i trappan till kollegierummet.

– Tror magistern att jag någonsin skulle kunna skriva en bok? frågade hon och kände hur det svartnade för ögonen. Han tittade nyktert på henne.

– Ja, det tror jag, sa han.

Han var en krävande lärare, och han kom aldrig med överord. Hans JA fyllde henne och hela skolan med ljus. Hon hade velat dansa, ropa, ta honom i sina armar, och hon gjorde ingenting av det, för knäna skallrade som maracas, och strupen var sammansnörd av gråt. Hon skulle aldrig glömma den läraren. Han var en ängel som korsat hennes väg.”

Historien är tagen ur verkligheten, och ängeln hette Curt. Inte alla av hans elever skulle se honom som en ängel. Han var skarp. Både i intellektet och i sitt sätt att vara. Han daddade aldrig med någon. Därför kunde jag lita på hans ord. Han skulle inte besparat mig ett NEJ om det var så han känt. När jag för några år sen träffade honom igen, sa han att han mycket väl mindes den händelsen men att han också tillagt att han hoppades få ett dedicerat exemplar när min första bok var färdig. Det mindes inte jag. Det var nog – i ögonblicket – för stort. Men han har ändå fått dedicerade exemplar av alla mina böcker. Man glömmar aldrig de människor som trodde på en när man ingen var.

Alla de lärare jag talat om var stränga – Pål Leijon, Pälle, var entusiast. Inte sträng men heller inte släpphänt. Ungdomlig och levnadsglad sprang han uppför trapporna. I klassrummet skrattade han ofta. Han stod oss nära. Han gav oss en känsla av att det faktiskt var roligt – för honom – att vara tillsammans med oss.

När jag träffade Pälle efter det att han läst min bok ”Äventyr, vingslag” talade han sig varm om allt han tyckte om. Sedan sa han:

– Men i kapitlet om de indiska barnen skriver du ”spenderar” när jag tror att du menar ...

– Tillbringa! avbröt jag olyckligt. ”Tillbringa dagarna tillsammans” skulle det naturligtvis vara.

– Ja, och i kapitlet om elefanten har du en gallicism: du blir ”intrigerad” – *intriguée*.

– Jag har sett det, det slank igenom.

– Men det var det enda jag hittade.

Det är också vad jag har hittat i efterhand och skulle vilja ändra. Jag beklagar felen. Men att Pålle sett dem och prickat in dem och minns dem månader efter det att han läst min bok fyller mig ändå med glädje. Sådana var de och är de – de bästa av mina lärare!

Det skulle dröja mycket länge innan jag skrev en bok. Jag var 40 år när ”Äppelblom och ruiner” kom ut. Ändå har jag alltid skrivit. Kanske behövde jag den långa tiden för att öva – för att finna min röst och mitt tonfall. Jag skrev varje dag, ofta flera timmar: dagböcker, brev, artiklar, essäer, filmkritik, litteraturkritik, noveller och filmmanuskript. Ett brev till någon jag tyckte om var lika viktigt som en artikel. Jag arbetade med språket också där, skrev och skrev om för att finna de rätta orden, för att finna rytmen som sjöng. Så länge jag hade papper och penna, tänkte jag, skulle livet alltid ha en mening.

Men jag minns också med knivskarp tydlighet det ögonblick då jag lärde mig läsa. Jag stod på golvet i köket och stavade mig igenom en enkel sagobok. Jag var sju år och van vid mer avancerade böcker: Robinson Kruse och Gullivers resor, Pippi Långstrump och Det blåser på månen, men dem var det min mormor som läst högt. Nu försökte jag själv. Och plötsligt hände miraklet. I ett enda språng övergick jag från att stava mig igenom de enskilda orden till att flyta fram genom meningarna och LÄSA. Det svindlade i mig av lycka. Jag hade vunnit en frihet som ingen skulle kunna ta ifrån mig och som skulle få världen att vidgas.

Men kärleken till böcker var inte okomplicerad. När Adolf för första gången tog med mig till Stadsbiblioteket blev jag sjuk. Varför vet jag inte. Förmodligen var det med mig som med bruden i Höga Visan: att jag blev sjuk av kärlek. Jag hade aldrig sett så många böcker förr. Jag ville läsa dem alla, men det var

omöjligt: mitt liv skulle inte räcka till! Magen gjorde uppror, och jag fick feber och frossa. Var gång jag återvände till biblioteket hände samma sak. Om jag ändå dröjde mig kvar där svartnade det för ögonen, och jag var nära att svimma. Symptomen gick aldrig över. Än idag är det omöjligt för mig att vistas mer än tio minuter på ett bibliotek eller i en bokhandel utan att bli magsjuk, svettig, iskall och svimfärdig. Men om jag rusar ut på gatan eller går in i närmaste blomsteraffär tillfrisknar jag på sekunden. Om jag däremot arbetar på biblioteket – till exempel läser ur mina egna böcker – händer ingenting. Då försvinner känslan att stå på helig mark.

En sak jag är glad över är att ha vuxit upp i en tid då man ännu lärde sig så mycket utantill. Från grammatikregler till psalmverser och dikter. Yngve Ternström brukade ge oss en strof ur Havamal i utantillläxa var gång vi gjort något ofog. Jag kan många strofer ur Havamal. T.ex. denna:

Övernog den talar
vilken aldrig tiger,
kommer jämt och samt
med sladder.
Lössläppt tunga utan styrsel
Ofta själv sin ofärd vållar.

Senare i livet när jag arbetat som skådespelerska men också när jag läst och läst om prosa har jag haft lätt för att lära mig långa stycken utantill. Ibland lär jag mig av bara farten sådant som är onödigt. När jag t.ex. en gång gjort en dokumentärfilm i Bulgarien och suttit och klippt den i ett par veckor, upptäckte jag att jag kunde rabbla hela filmen: fyrtiofem minuter på bulgariska, ett språk som jag inte behärskade. Men för det mesta har det varit en tillgång. Det är det bibliotek vi bär med oss som verkligen utgör vår kultur.

Min tacksamhet till andra författare är stor. Men än större är min tacksamhet till livet: till människor och djur jag lärt känna, till kärlek jag drabbats av, till genomliden smärta. Jag kan inte berätta hur jag blev författare utan att berätta om mitt liv. Hur jag blev författare är synonymt med hur jag blev mig själv. Det är därför jag börjar med barndomen, med begynnelsen. Allting fanns där som frö. I begynnelsen var Ordet.

Om jag i stället skulle försöka beskriva hur jag blev regissör skulle historien se annorlunda ut. Jag skulle börja senare i livet, slumpen och omständigheterna skulle spela en roll. Men även där skulle ordet stå i centrum. När jag arbetade som skådespelerska och regissör på teatern var min drivkraft att tjäna en text. Med kroppen och rösten som uttrycksmedel men ändå i tjänst hos texten. Hos det utsagda i texten och hos det utsagda. När jag senare började med film var det inte bilden som lockade – det var möjligheten att *skriva* en film, att skapa en värld utifrån egna manus.

Man kan tycka att det då skulle varit nog för mig att bli manusförfattare. Men så var det inte. Filmmanuset är bara en skiss som fullföljs av regissören och av alla andra i teamet. Jag kan i stort sett inte tänka mig något värre än att låta en annan regissera mina manus.

Många visuella människor har ett inre flöde av bilder. Berättar man en historia för dem, ser de den rullas upp som på bio. Jag ser aldrig några bilder, inte ens när jag skriver en film. Jag vet inte vad det innebär att ha en inre bild. Jag ser bilder bara när jag drömmer eller med öppna ögon tittar på verkligheten. Kanske är det därför jag tycker om att fotografera och ha bilder på väggarna och i förlängningen arbeta med film. Av brist på inre bilder njuter jag av de yttre. Av brist på inre bilder ser jag verkligheten skarpt.

Det som lever i mitt inre är ord. Någoting inom mig skriver hela tiden. Jag har ingen förtjänst i det. Det sker. Det sker medan

jag borstar tänderna eller städar eller går ut med min hund. Det pågår. Monologer, dialoger, prosa. Alltid i skriven form. Alltid formulerat och omformulerat. Alltid bearbetat tills där finns en rytm. Det mesta tappar jag bort. Men ibland tar jag upp en penna och skriver ner något som fastnat. Något som känns levande och viktigt. När jag är inne i en bok ökas den aktiviteten och jag går omkring som i feber. När orden håller på att födas är de ömtåliga och sköra. De kräver ostördhet och ro. Ett telefonsamtal kan döda dem direkt. Det spelar ingen roll om jag efteråt minns ungefär vad jag ville säga – livet och rytmen är borta, precisionen är borta. Skrivande är inte ungefär.

Jag vet fortfarande inte hur jag blev författare. Men jag skulle kunna uttrycka skillnaden mellan filmande och skrivande så här: Jag älskar att filma. Jag är dömd till att skriva. Att vara regissör är mitt yrke. Att vara författare är mitt väsen.

JAN MÅRTENSON

Så blev det

När småskolefröken Karin Wrangefeldt satte upp planscher med bilder och bokstäver i klassrummet öppnade sig en helt ny värld för mig. Jag var helt förtrollad av de där bokstäverna och att de kunde bilda ord. Redan då förstod jag att de skulle bli livsviktiga i mitt liv, något att fly in i men också leva med. Fröken Wrangefeldt var mycket sträng och en utmärkt pedagog.

I småskolan undervisades vi i samma byggnad som hjälpklassen och det kändes genant att behöva förklara att vi gick i en helt vanlig klass. Tredje året flyttade vi in i den stora skolbyggnaden och hade turen att få Åke Persson som lärare. Han var rättvis och det bidrog till en stark sammanhållning i klassen, kanske ett av skälen till att vi än i dag träffas vart femte år i Tidaholm.

Åke uppmuntrade min skrivlust och jag skrev långa uppsatser där fantasin flödade. Han gav oss också stor frihet på teckningslektionerna där jag varje termin lämnade in hundratals bilder med både karikatyrer och mer näraliggande motiv. Hemma hos mormor och morfar skrev jag sagor på gult papper i A5-format som morfar tagit hem från tändsticksfabriken när han

städade toaletterna.

I realskolan var sammanhållningen sämre bland mina klasskamrater. Näst sista året råkade jag ut för mobbning och det har bidragit till att jag bara deltagit i två senare återkomster. Men i realskolan fanns två svensklärare som kom att betyda mycket för min utveckling. Louis Winkler läste varje fredag upp ett nytt avsnitt ur min berättelse "Spökslottet" som jag skrivit hos mina morföräldrar. Jag klippte också ur seriefigurer och gav dem olika roller. Ibland tävlade de mot varandra på golvet i ett långlopp som jag tyst refererade med Lennart Hyland som förebild. Någon gång lät jag löjliga personer slå Tarzan och Fantomen.

Winkler var en mycket känslig människa. När jag under en dubbellektion i tyska skrek "Ta nervpiller!" åt honom skrev han anmärkningen "Stört lektion" i klassboken. Efter sista lektionen bad jag om ursäkt. Då samlade han hela klassen runt oss och jag fick upprepa min ånger. Han gick då fram till katedern och suddade ut anmärkningen trots att den var skriven med kulspetspenna. Det gick nästan håll i pappret.

Inge Rahm tog över svensklektionerna de två sista åren i samrealskolan. Han gav oss inte en enda hemläxa men jag har aldrig lärt mig så mycket som på hans lektioner. Vi läste högt ur Strindbergs "Hemsöborna" och i en särskild anteckningsbok fick vi föra in uppgifter om svenska arbetarförfattare, långt utanför kursplanen. Det väckte min nyfikenhet för litteratur.

Han lät oss också lyssna på författarnas egna uppläsningar ur sina verk på gamla stenkakor som han spelade upp. Jag minns ännu hur jag kände dofterna och landsvägsdammet men också hörde faderns yxhugg på avstånd när Jan Fridegård läste om Lars Hård. Men framförallt upptäckte jag Tage Aurell, den styvaste uppläsaren av alla genom tiderna. Hans berättelser "Pingstbrud" och "Vicepastor" grep tag i mig på djupet. Senare i livet kom vi att bli vänner och de tre somrarna hos honom och Kathrine i

värmländska Mangskog glömmet jag aldrig.

Inge Rahm såg också till att vi under lektionstid fick höra poeten Sten Haglidens skolradioprogram med dikter för och om ungdom. Även där läste författarna själva sina dikter, bland andra Karin Boye, Pär Lagerkvist och Nordahl Grieg. Men den dikt som berörde mig starkast var Gunnar Mascoll Silfverstolpes ”Far och son”. Jag är säker på att den satte igång mitt eget diktskrivande, här några strofer ur den:

De hade grälat som så ofta förr,
och sonen hade gått och låst sin dörr.
De hade brusat upp som man mot man,
och fadern kände ännu hur det brann
och bultade och sprängde i hans blod.
Det mörknade i rummet där han stod.
Oktoberkvällen skymde hastigt på,
oändligt svärmodstyngd och hjälplöst grå.

[---]

Jag minns den tiden, då du än var min,
barfotalassen vilken smög sig in
och gömde pannan i mitt knä och grät
– jag strök ditt huvud sakta och förlät ...

Han hörde tysta steg därutifrån,
helt nära dörren – stegen av hans son.
Den unge tvekade ett ögonblick
som om han ville stiga på – och gick.

Silfverstolpe bodde på en västmanländsk herrgård och jag var uppvuxen i arbetarmiljö. Det visar bara att den äkta litteraturen,

oavsett om den tillkommit på gods eller i dystra fångelsehålor, skär rakt igenom alla klassgränser.

Jag skrev ett brev till Hagliden och tackade för radioprogrammet. Han svarade att det kändes bättre än den finaste recension att få en sådan respons från en ung människa. Vi brevväxlade sedan i sju år innan vi träffades i Stockholm första gången. Han var själv folkskollärare i grunden och en mycket uppskattad sådan. Än i dag träffas ”Haglidens pojkar” och minns sin gamla lärare.

En annan lärarfavorit kommer jag ihåg för hans torra humor. Han hette Erik Bergqvist och hade oss i kristendom första året i realskolan. Vid ett tillfälle spelade två pojkar kort i bänkarna längst ner i klassrummet.

– Kan Quick svara på frågan medan Almgren blandar och ger, sa han helt lugnt. Den dråpliga repliken räckte för att kortleken aldrig mer skulle plockas fram under hans lektioner.

Under min uppväxttid gick jag i söndagsskolan i Betania. Sedan kom jag med i juniorföreningen. Där var jag redaktör för en stenciltidning som vi gav ut. Ett par kvarter längre bort skötte Anders Johansson en liknande tidning i Elim. Han hamnade så småningom på Dagens Nyheter och jag på Arbetet.

Jag följde med på några sommarläger vid Vättern och Vänern. På det första blev jag förälskad i Mona. Hon var nästan femton och jag ljög om min ålder, sa att jag snart skulle fylla fjorton fast jag bara var elva. Vid nästa års läger kom hon inte men hennes bror var där och påstod att hon skulle besöka honom den kommande helgen.

Mina två kompisar från Tidaholm blev vettskrämda av de hysteriska tälmötena med tungomålstalande och gråt. Ingen av oss deltog i dem. En av våra ledare hämtade hem kompisarna efter några dagar men jag stannade kvar för att få träffa Mona. De andra på lägret uppfattade det som att jag var mer kristen och försökte övertala mig att bli frälst. Då frågade jag en av de äldre

deltagarna om ett sådant beslut inte borde komma inifrån och jag fick medhåll. Nåväl, Mona kom aldrig dit och jag blev inte frälst.

Jag fick mina diktsamlingar refuserade i åtta år innan jag debuterade på Norstedts 1968. Den förste som tog mitt diktskrivande på allvar var poeten Stig Carlson, som hade startat Folket i Bilds lyrikklubb och var redaktör på Lyrikvännen. Han skrev uppmuntrande brev och blev även en viktig vägvisare in i litteraturen, gav mig tips om Artur Lundkvist, Gunnar Ekelöf, Erik Lindegren, Werner Aspenström och andra moderna svenska poeter. Sedan fick han mig att läsa de stora ryska och amerikanska författarna.

Redan innan jag började på gymnasiet i Falköping kände jag mig skoltrött. Jag skulle inhandla läroböcker i matematik, fysik och kemi eftersom dessa ämnen ingick i första ring. När jag bläddrat igenom böckerna i bokhandeln, lade jag dem åt sidan och köpte i stället Stig Dagermans roman ”Bränt barn”. Jag hoppade av gymnasiet efter tre dagar och åkte hem till Tidaholm med den fasta övertygelsen att jag skulle bli författare.

Det var inte så lätt att hitta ett jobb. Jag sökte upp postmästaren för att höra mig för om jag kunde bli brevbärare. Nu hör till saken att jag några månader tidigare hade klagat på de små brevlådorna i utkanten av stan eftersom de inte rymde kuverten med mina diktmanus. Jag skrev insändare om det i lokaltidningen och använde signaturen Stålpennan. Men troligtvis hade redaktionen avslöjat min identitet.

Så fort jag nämnde mitt namn för postmästaren upp ur stolen och var blossande röd i ansiktet.

– Jag tycker om folk som går den raka vägen här i livet och inte tar några omvägar via pressen, sa han djupt indignerad.

Sedan läxade han upp mig i minst fem minuter innan jag kunde framföra mitt egentliga ärende. Jag tog upp mitt realexamensbetyg och frågade om jag kunde få börja som brevbärare. Han muttrade

nånting om att det inte fanns några lediga jobb just då och han hörde aldrig mer av sig.

Jag vandrade vidare till kontorschefen på Bruket. Han ögnade igenom mitt betyg och blev imponerad.

– Mitt råd är att du omedelbart återupptar dina gymnasiestudier. Låt oss säga att du börjar här i dag. Om 20 år sitter du kanske i bästa fall på den här stolen. Det är verkligen ingen framtid jag vill rekommendera, sa han ärligt.

Efter tre veckors sysslolöshet fick jag äntligen napp. Jag erbjöds ett arbete på Marbodals utskrivningsavdelning för 400 kronor i månaden. Det bestod i att följa en s.k. lathund och skriva ut storleken på låd- och dörrträ, listor som sedan skickades ut i fabriken. Fabriksarbetarna jobbade på ackord och tjänade fyra gånger så mycket som jag. Ändå betraktades jag i deras ögon som tjänsteman.

Min skolkamrat Lennart Karlsson (han bytte senare efternamn till Jörälv) hamnade också där av en slump. Han och jag brukade träffas på biblioteket i Tidaholm de tre kvällar i veckan som det var öppet. Vi ögnade också igenom katalogerna i läsesalen för att se om vi kunde hitta någon spännande yrkesutbildning. Där fanns en hel del att välja på: polis, hälsovårdsinspektör eller jägmästare men inget som passade oss. Lennart och jag blev med tiden både journalister och författare.

En dag kom en försäljare av skrivmaskiner till vår arbetsplats. Det gick alldeles utmärkt att kostnadsfritt låna hem en maskin i tre veckor utan att förbinda sig att köpa. Jag tvekade inte ett ögonblick. Lite försiktigt förhörde jag mig bland mina arbetskamrater om de kände till någon bra tidning jag kunde söka jobb på. De flesta var både smålänningar och friireligiösa så de föreslog Smålands-Tidningen i Eksjö.

Jag hade svårt att sätta ihop ord på skrivmaskinen och fick ta det långsamt bokstav för bokstav. Men till slut hade jag fått ihop

något som liknade en ansökan. Visserligen skrev jag på vanligt linjerat brevpapper men tänkte att det säkert fanns större chans att få jobb om jag visade att jag kunde hantera en skrivmaskin.

Efter tre-fyra veckor fick jag till min överraskning ett svar. Tidningens platschef Arne Argus föreslog ett sammanträffande på Stadshotellet i Jönköping som låg mellan Eksjö och Tidaholm. Mammans morbror John följde med på resan men väntade utanför hotellet när jag mötte Argus.

Denne förhörde sig om varför jag trodde att jag skulle passa som journalist. Jag sa att det länge varit en dröm och att skriva var det enda jag kunde riktigt bra. Han utlovade ingenting men skulle återkomma i brev. Sedan stack han till mig tre tiar i traktamente. Det var första gången jag hörde det ordet.

– Se nu till att stoppa i Er en bit mat, sa han.

Pengarna räckte till pannbiff med lök åt både mig och John på en näraliggande mjölkbar. Ändå hade jag mer pengar när jag kom hem än då jag åkte. Med otålighet kollade jag brevlådan varje dag de närmaste veckorna men den var mestadels tom. Så dök det äntligen upp ett kuvert med tidningens logotyp och jag kände en viss spänning när jag öppnade det: ”Ni kan börja som volontär hos oss den 1 april, låt oss säga 500 kr i månaden till att börja med.” Jag hade föreslagit 600 kronor men den besvikelsen kom jag snart över.

När jag gjort intervjuer var jag tvungen att åka hem till hyresrummet och skriva ut artiklarna för hand. Sedan tog jag med manuset till redaktionen och överförde orden på skrivmaskin. Efter hand lärde jag mig skriva direkt på maskin och kom så småningom upp i närmare 940 nedslag i minuten med pekfingerensens.

Min tid som journalistvolontär på Smålands-Tidningen fick ett abrupt slut. Efter fyra och en halv månad kom den stöddige nattchefen rusande när jag stod i korridoren och läste tidningar.

– Stå inte här och häng din late jävel, spring upp på sporten

och hämta Gösta Yngvesson, skrek han.

Jag slutade mitt arbetspass halv sju och klockan var fem över halv.

– Det kan du göra själv din jävel, svarade jag.

När jag en kvart senare skulle lämna tidningshuset fick jag av receptionisten veta att det fanns ett brev till mig. Det var skrivet av Arne Argus och drabbade mig som en örfil: ”Er volontärtjänst hos oss upphör i och med innevarande augusti månads utgång.”

Jag ringde på dörrklockan hemma hos samtliga chefer på tidningen men ingen av dem öppnade. Min journalistbana kunde ha fått ett hastigt slut där men jag fick syn på en platsannons i Dagens Nyheter. Östergötlands Folkblad sökte en journalist med minst fem års erfarenhet. Jag hade knappt fem månaders praktik och visste att jag var chanslös men ringde ändå upp redaktionssekreteraren Lennart Hansson.

– Jag är nybörjare i branschen och söker inte alls det här jobbet. Men ni har kanske något annat som kan passa mig. Jag vantrivs här i Småland och har alltid längtat efter att komma närmare mitt favoritlag IFK Norrköping i fotboll, sa jag.

Han frågade om jag hade några referenser. Jag nämnde då Tidaholms store man, den socialdemokratiske riksdagsmannen Birger Andersson och poeten Stig Carlson. Det visade sig vara så lyckligt att han (som gammal falköpingsbo) kände båda. Jag tog tåget hem till Tidaholm och sökte upp Birger. Vi lärde känna varandra när jag var en av dem han tagit ut till ett juniorfullmäktige i stadshuset något år tidigare. Han imponerades av ett inlägg jag gjorde den gången. Nu hävdade jag att jag som socialdemokrat hade svårt att anpassa mig på den folkpartistiska tidningen.

En vecka senare blev jag uppringd av Lennart Hansson. Han sa att jag kunde börja på Folkbladets lokalredaktion i Finspång. De hade där haft en ung kille anställd, son till vd:n på en norrländsk tidning. Han hade köpt en bil och satt upp räkningen på tidningen

och även möblerat en liten lägenhet då han lät fakturan gå samma väg. Lennart Hansson tänkte väl att det inte kunde bli värre och det var min räddning. Jag frågade om han kontaktat Stig Carlson.

– Nej, jag ringde Birger Andersson. Det räckte. Du vet väl hur stor svada politikerna har. Han öste beröm över dig, sa Hansson.

Den här flytten till Finspång kom att betyda mycket. Platschefen Harry Johansson gav mig fria händer och han uppmuntrade mina egna reportageuppslag. Jag skrev ofta om lokala original men bevakade också olika idrottsevenemang, inte bara fotboll och friidrott utan även brottning och bandy på vintern. Visserligen hade jag inte sett en bandymatch sedan Tidaholms GIF spelade i gårdsgårdsserien på knaggliga isar utanför stan. Men jag refererade matcherna som om det handlade om fotboll. Bandyexperten Per Gunnar Evander sa många år senare att det var en klok bedömning eftersom de båda sporterna påminner om varandra.

Det viktigaste som hände mig i Finspång var mötet med Svend Nissen. Han var gift med Lena som var bibliotekschef där. Biblioteket låg i samma hus som vår redaktion. Våren 1962 bjöd Lena in oss på kaffe och där träffade jag Svend första gången. Jag hade just fått en dikt publicerad i Lyrikvännen och han avslöjade att han själv höll på att skriva en pjäs.

Han blev en viktig mentor och ledde in mig på udda klassiker som Vilhelm Ekelund. När han hörde att jag beundrade Tage Aurell tipsade han mig omedelbart om John Karlzén som också var en antydningens mästare. Hans noveller ”Oväder” och ”Vindstilla” i samlingen ”Blå noveller” har jag sedan dess återkommit till varje år. Svend såg också till att jag läste Lars Ahlins ”Inga ögon väntar mig” och Thorsten Jonssons ”Fly till vatten och morgon”, två klassiska novellsamlingar.

Jag träffade Svend regelbundet och han blev en sorts far för mig. Efter mina föräldrars skilsmässa 1957 sökte jag kanske omedvetet hela tiden olika fadersgestalter. Stig Carlson var en och efter hans

död 1971 övertog romanförfattaren Bosse Gustafson den rollen. Svend fanns där hela tiden fram till sin död 2002. Med åren har jag lärt mig att man måste vara sin egen far.

Jag bestämde mig tidigt för att bli författare. När jag som 13-åring var på väg hem från min pappas hyresrum efter skilsmässan bestämde jag mig för att en gång skriva om min barndom. Från det ögonblicket och tills den boken blev skriven dröjde det exakt 25 år. Romanen ”Skilda” var min tolfte bok och den första i en självbiografisk trilogi.

Skälet till att det tog så lång tid berodde på att jag i några diktrader i min andra diktsamling ”Mellan oss” 1969 skrivit om ”far som alltid slog oss/när han luktade brännvin”. Det ledde till en brytning som varade i tre år. Jag visste då vilket känsligt ämne jag tog upp i romanen ”Skilda” som kom ut 1982. SVT gjorde dessutom ett program kring boken i en teveserie som hette ”Läsvärt”. Det resulterade i en andra brytning med min far. Men efter ett år återupptog vi kontakten och hade en normal relation fram till hans död vid 81 års ålder 1995.

Jag ångrar inte att jag skrev boken och såg den närmast som en försonande barndomsskildring. Innan jag var klar med den frågade min far om det stod något förnedrande om honom. Den var utlämnande i de alkoholistiska scenerna men jag svarade nej. När min mor hörde det så sa hon: ”Gör det inte det så är det ingen sann bok!”

Själv menar jag att en författare måste söka upp de största smärtpunkterna i livet för att kunna skriva levande litteratur. I annat fall skulle det kännas meningslöst.

Jag hann avverka tre chefer Johansson under 18 månader i Finspång innan jag ett år före lumpen började som sportjournalist på Örebro-Kuriren. Vid ett tillfälle skrev jag om Junior-SM i friidrott. Vi hade bilden som visade att fel tjej vann finalen. Men Nerikes Allehanda påpekade att vår bild var från ett mellanheat

och påstod samtidigt att den här flickan inte ens gick till final. Men det gjorde hon och tävlade dessutom för IF Skade. Rubriken på mitt svar var given nästa dag: ”Fel i NA-rättelse/Stor Skadeglädje”.

Orvar Bergmark skrev krönikor i Nerikes Allehanda. I en av dem avslöjade han att han skulle lämna proffslivet i Italien och återvända till Örebro SK. Det slogs upp som ett stort scoop men Orvar hade redan nämnt det här till vår sportchef några månader tidigare. Så jag inledde min artikel: ”Som Kuriren kunde meddela sina läsare redan för ett halvår sedan flyttar Orvar Bergmark hem till Örebro den här månaden.”

Herbert Söderström övertog chefredaktörstjänsten på Kuriren under min tid där. Tidningen införde bildbyline på alla skrivande medarbetare. En av dem samlade små notiser från lokalredaktionerna under sin bildvinjett. Jag brukade äta lunch med Carl Hammarén på NA och han kunde inte låta bli att kommentera det: ”Inte nog med att Kuriren skriver om vartenda kafferep på närkesslätten. De publicerar bild på en gubbjävel som talar om det också.”

Jag har alltid varit anti-militarist och jag vantrivdes under hela värnplikten. Mina befäl gjorde allt för att jävlas med mig när de tidigt upptäckte min avoga inställning. Med glädje minns jag att jag fick en permission beviljad från 5 januari till 8 augusti. Det var inte alls avsiktligt som jag skrivit in fel datum men jag visade den för mina arbetskamrater på Örebro-Kuriren som tyckte vi skulle publicera den. Jag gjorde ett uttalande där jag tyckte mina befäl varit lite väl generösa eftersom jag skulle mucka den 11 februari.

Det visade sig att de som beviljat permissionen gjort sig skyldiga till tjänstefel om någon skulle anmäla dem. Men jag tyckte bara det var en kul grej. När jag återvände från permissionen kallades jag in till flottiljchefen där den upprörde signalofficeren ville ha en förklaring. Han var övertygad om att jag försökte sätta dit honom

men överstelöjtnant Gunnar Rissler var lite mer resonabel.

När jag muckade fick jag det sämsta betyget i F 13:s historia enligt mina närmaste befäl på signalexpeditionen. Jag smulade sönder det och lade bitarna i ett kuvert till signalofficeren. Det skickade jag med internposten innan jag lämnade flottiljen. Lumparkompisarna berättade att signalofficeren rusade in som en skvallertant till flottiljchefen men fick bara beskedet att jag hade min fulla rätt att göra vad jag ville med mitt betyg.

I slutet av lumpartiden mötte jag Ingrid som arbetade på flottiljen. Jag fick jobb som sportjournalist på Borås Tidning och hon flyttade med mig till knallestaden. För min del hade jag inte en enda helg ledig, bara onsdagar och torsdagar. Hon arbetade på sjukhuset så vi hade inte många gemensamma fridagar. Men jag hade nära till jobbet, bara fem-tio minuters promenad och jag smet hem till henne de dagar hon var ledig. Vi lyckades göra ett kärleksbarn.

Under tiden i Borås bodde vi tillfälligt i vaktmästarbostaden i det gamla Folkets hus som skulle rivas framåt hösten. Vi fick ingen ny bostad eftersom vi vid inflyttningen visste att huset var utdömt. Som tur var lyckades jag få jobb som utrikesredigerare på Norrköpings Tidningar. Ingrid hade behållit sin lilla tvåa i Norrköping så bostadsproblemet var löst.

Vi planerade att gifta oss och tog ut lysning. Men vårt förhållande hade redan börjat knaka i fogarna och mellan andra och tredje lysningssöndagen kastade jag förlovningsringen i väggen efter ett gräl. Då var Ingrid i tredje månaden men det fanns ingen väg tillbaka.

Norrköpings Tidningar var en mörkblå tidning men hade stor politisk tolerans. Jag gjorde FNL-vänliga infallsvinklar på amerikaniserade nyhetsrapporter om vietnamkriget. Det uppskattades inte av alla men de lät mig hållas. Samtidigt var jag med om att bilda landets tredje FNL-grupp.

Jag läste ofta landsortstidningarna på arkivet och tyckte Arbetet i Malmö hade en modern och fräck layout så jag ringde dit och hörde mig för om det fanns något ledigt jobb där. Först erbjöds jag ett i Göteborg men jag ville till Malmö. Jag kontaktade en av mina gamla arbetskamrater i Örebro. Han fick jobbet i Göteborg och jag blev reporter på huvudredaktionen i Malmö.

Min äldsta dotter hann födas tre veckor innan jag flyttade till Skåne. Jag såg henne genom en glasruta på BB. Det kändes lite vemodigt men så småningom träffade jag henne regelbundet när jag passerade Norrköping på väg till Stockholm.

Jag blev kvar på Arbetet i drygt 30 år men började ta tjänstledigt varje höst från 1970 och sedan allt längre perioder. Sista decenniet arbetade jag bara där som ständig sommarvikarie och frilansade resten av året vid sidan om mitt författarskap.

Redan första kvällen i Malmö 1966 träffade jag min blivande hustru Solweig. Vi höll ihop i 27 år och fick två gemensamma barn. Men jag levde ett slarvigt och ansvarslost liv så jag blev under den tiden far även till två utomäktenskapliga barn.

I mer än ett decennium fick jag göra stora söndagsreportage om kändisar som väckte min nyfikenhet. Jag mötte tre svenska statsministrar och en norsk men också Ernst Hugo Järegård, Hans Alfredson, Cornelis Vreeswijk, Nils Liedholm, Ingemar Johansson och Leif G W Persson för att nämna några. Om en del av dessa möten skriver jag i min memoarbok "Som det kan bli".

I Berlin guidades jag av Norbert Kröcher, som skulle kidnappa Anna-Greta Leijon. Jag satt då i sidovagnen till hans gamla mc. Han visade mig bland annat platserna där liken efter Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht hittades. Samma dag jag intervjuade den legendariske långdistanslöparen Emil Zatopek i Prag störtades Gorbatsjov i Moskva. Han satt lutad mot radioapparaten i köket när jag kom dit. Då kände jag historiens vingslag. Han hade ju uppträtt mycket modigt när ryssarna gick in i Tjeckoslovakien

1968.

Vid två tillfällen träffade jag Hjalmar Söderbergs dotter Betty Stangerup i Nice. Hon berättade bland annat om Vilhelm Mobergs besök hos hennes far. Moberg skulle nästa dag se premiären på en av sina pjäser i Köpenhamn. Vid kaffet hade Hjalmar en stående replik till gäster som inte besökt honom förut: ”Den här konjaken ska du dricka med andakt. Det är nämligen äkta Napoleon-konjak. Napoleon drack den kvällen före slaget vid Waterloo”.

Moberg trodde att Söderberg syftade på hans pjäs och blev fullständigt rasande. Han lämnade lägenheten och slog igen dörren med en hård smäll.

I Rom gick jag inte bara på Taverna Flauvia med Niels Liedholm (han och Elisabeth Taylor hade var sitt rum stående där) utan mötte också Ingrid Thulin tre gånger där nere. Jag frågade henne om det bara var fejkade kyssar i Ingmar Bergmans filmer. Då drog hon mig intill sig och gav mig en svindlande djupkyss med en tunga som for runt som en liten vessla i munnen. Det var så himla skönt att jag gick ner på knä som Groucho Marx och upprepade proceduren åtminstone 20 gånger.

En av mina mest dyrköpta erfarenheter var den psykos jag hamnade i 1995 efter en konflikt på Arbetet. Jag drabbades av en ny två år senare och fick då åtta elchockbehandlingar på S:t Lars i Lund sedan jag försökt ta mitt liv. Vid första inläggningen skrev jag dikter och samlade dem så småningom efter kompletteringar i ”Dikter inifrån”. När jag började få distans till sjukdomen vågar jag påstå att diktskrivandet bidrog till tillfrisknandet:

Skogsutflykt i dag:
en samling dårar,
jag bland dem.

En psykos är inget man önskar sig men den gav mig unika

erfarenheter. När jag befann mig i den var det som en mardröm man inte kunde vakna ur.

En livsavgörande händelse inträffade efter Ebba Forsbergs Leonard Cohen-konsert på Victoriateatern i Malmö den 7 november 2009. Efteråt gick jag på restaurang Bullen för att äta en bit. Där stod två vackra rödhåriga kvinnor i barhörnan och jag bjöd dem på var sitt glas vin efter en pratstund. Den ena var norskan Anne Sofie Roald. Jag läste dikter av norrmannen Jan Erik Vold för henne, på norska förstås.

Första tiden arbetade hon med ett forskningsprojekt i Bergen men hade kvar sin professur på Malmö högskola. Vi mejlade varandra och jag började skriva dikter som jag skickade henne. Först var det på lek men resultatet blev överraskande bra så jag skrev fler med sikte på att samla dem i en ny bok. Jag gav ut diktsamlingen ”Tid att älska” 2013 och den har jag tillägnat Anne Sofie. Här är dikten ”Höstlöv i Wien”:

Några höstlöv virvlar bort
från Beethovens grav
på Zentralfriedhof i Wien
till Mozarts minnesplats
några meter därifrån.

Då kommer jag att tänka på
min mentor Svend Nissens aforism:
*”Varje gång jag hör folk gräla om
huruvida Mozart eller Beethoven är störst
blir jag så lycklig igen
för att blåsippor och liljekonvaljer
inte blommar samtidigt.”*

Vi befinner oss mitt i musiken,

några steg från tystnaden,
och dröjer kvar
för att vi älskar båda.

Ett och ett halvt år senare friade jag till henne på exakt samma fläck vi träffades första gången. Vad hon då inte visste var att 16 av våra vänner väntade i källarplanet där jag bjöd samtliga på mat och dryck, bland dem Olof Buckard och Mikael Wiehe som fixade ett extrabord till mig den där konsertkvällen (Ebba sjöng hans svenska Cohen-översättningar) när jag blivit blåst på återbudsbiljetter av en kille.

Med den självvåldiga bildningsgång jag här skisserat, långt ifrån akademisk och mer av det självlärda slaget, brukar jag säga om Anne Sofie:

– Det är ju fan att det skulle till en professor för att matcha mig intellektuellt!

BENGT KNUTSSON

**”Hör du Bengt, när blir du egentligen
fullärder?”**

”Ä Bengt i Turkiet? Hur kan han va där?”

I frågorna låg oförställd förvåning, total oförståelse.

Mellan 1992 och 1999 var jag chef för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och samtidigt konsul för kulturärenden vid Sveriges Generalkonsulat i Istanbul. Min fru Birgitta bodde kvar i Bjärred – vi var i ordets egentliga bemärkelse ”särbor” – men sågs likväl ofta eftersom det fanns gott om flygförbindelser mellan Köpenhamn och Istanbul. Restiden var tillika kort: vid medvind endast två och en halv timma.

Så hände det sig – det var någon gång under första hälften av 90-talet – att Rune på Hög, en respektabel odalman från min hembygd Kålland, ringde upp oss i Bjärred. Birgitta svarade; själv var jag i Istanbul. Runes egentliga ärende var att be om adressen till min mor, fru Svea Knutsson. Hon bodde på sin ålders höst i Malmö. Svea Knutsson hade varit småskollärlarinna i Kyrkskolan i Tolsjö. Hennes handlag med de små var omvittnat – ”ho ställer så bra mä barna”, hette det. Svea Knutssons pedagogiska insatser i

bygden var således väl ihågkomna, inte minst av Rune och hustru Viola, vars egna barn hade gått för min mor. Till saken hörde också att Svea hade varit nära väninna till Runes mor Ivy.

Alltnog. Birgitta gav Rune de uppgifter han önskade varefter han frågade efter mig. Att han så gjorde var fullt naturligt.

På Hög, den exemplariskt skötta herrgården på gränsen mellan Tolsjö och Strö, hade min bror Björn och jag tillbringat stora delar av vår barndom. På Hög fanns en verklighet, som ett lärarhem inte kunde erbjuda: stall med frustande ardennerhästar, en mäktig ladugård med kor av finaste lantras, där fanns loge och höränne, vagnslider och maskinhall, där fanns magasin och ”drängestöva” (och dit sökte man sig ofta ty där fanns pingpongbord och vevgrammofon med 78-varvsskivor av märket Sonora). Som pricken över i, på en höjd, låg två präktiga boningshus vackert inramade av en prunkande trädgård.

På Hög var alltid liv och rörelse, ljud och lantliga dofter. Ett mikrokosmos av samhälle, där var man och kvinna hade sin hierarkiska (men aldrig ifrågasatta) plats, alltifrån husbonde och husmor till stallare, ”laggårmajor”, ”dränga” och ”pjer”. En känsla av förfining, av gammaldags allmogekultur vilade över Hög.

Hög hade varit som ett andra hem för Björn och mig, ja, mer än det, som något av ett kulinariskt paradiset med tanke på den aldrig sinande gästfrihet som präglade ”Höjara” (det var så folket på Hög kallades). Att få sitta med och äta kvällsmat på Hög var som en ständigt återkommande högtid. På långbordet i köket fanns allt en hungrig barnamag kunde önska sig, hembakat bröd, smör av oförfalskat slag, ost och korv, skinka och kalla köttbullar och jag vet inte vad. Runt bordet satt husbondfolket självt, Oscar och Ivy, där fanns Oscars syster Charlotte (ständigt vakande så att ingenting tog slut på faten), där fanns alla barnen, Inga, Rune, Ola och Gunnar, där fanns drängar och pigor samt tillfälliga gäster.

Det var med Ola och Gunnar vi lekte mest. Ola (f. 1932 och längre fram i livet veterinär) var jämnårig med Björn, och Gunnar (f. 1935 och längre fram i livet hemmansägare i närheten av Hjo) var ett år äldre än jag.

Men även om Rune som den äldste bland sönerna på Hög (och därmed ur barnets perspektiv den förståndigaste) inte alltid deltog i de yngre brödernas lekar, fanns han naturligtvis alltid i bakgrunden, var alltid en integrerande del av persongalleriet. Som barn såg man upp till honom, betraktade honom med respekt. Inte minst imponerades man av Rune, när han förevisade sitt salongsgevär. Med det höll han rent för störande fåglar. ”Kråker å skater” kunde gå hårt åt körsbärsträd och bärbuskar.

Rune på Hög hade alltså sett mig växa upp och ta studentexamen. Han hade sett mig återvända till föräldrahemmet i Tolsjö så länge min far, folkskolläraren och kantorn Eric H. Knutsson, levde. Men efter min fars död 1969 och min mors flytt till Malmö, hade kontakterna (och här får jag klandra mig själv) mellan mig och ”Höjara” blivit alltmer sporadiska.

Rune på Hög visste nog liksom de flesta Tolsjöbor att jag höll till vid Lunds universitet och att jag sysslade med ett konstifikt ämne, språk av något slag. Men om det blivit någonting riktigt av mig i livet, någonting ordentligt, någonting hållbart, någonting respektabelt, och i så fall vad, var nog mera osäkert. En och annan hade säkert hört talas om att jag disputerat, ty två av mina närmaste vänner från Tolsjö, Sture Ivarsson och Bengt-Göran Karlsson, hade varit med på disputationen. Den var i maj 1974, och förmodligen hade de berättat. Men att förklara vad semitiska språk innebär är inte gjort i en handvändning. Att därifrån få sunt tänkande människor att förstå hur en person, som åtminstone i ungdomen verkade vettig, kan ägna år av sitt liv för att studera hebreiska, arabiska, arameiska och andra orientaliska språk är naturligtvis ännu vanskligare. Och sedan 1974 hade tjugo år förflutit.

Detta är i korthet bakgrunden till frågan Rune på Hög ställde till min fru: *"Ä Bengt i Turkiet? Hur kan han va där?"*

Skälet till Runes häpenhet, för att inte säga misstro, kom i följsatsen: *"Di ä ju muhammedaner och di skjuter ju på fölk på gatera."*

Hur rätt hade han inte, hedersmannen Rune på Hög.

Turkarna är "muhammedaner", och att leva i en "muhammedansk" omgivning kan nog förefalla skrämmande för mer än en av "frejdad stam". Och visst hade Rune rätt, när han påpekade att det kan gå hett till i Turkiet. Under vissa tider har det bokstavligen varit förenat med livsfara att lämna sin bostad. Runes formulering är därför västgötskt – och underbart – fyndig: *"di skjuter ju på fölk på gatera."*

Utan att gå in på en djuplodande exeges av Runes yttrande – när allt kommer omkring har jag ju bara fått det återberättat för mig – tar jag mig friheten att läsa det på följande sätt.

Inte kan väl en normal människa frivilligt gå med på att arbeta i Turkiet, "muhammedanskt" som det är och känt för sin opålitlighet. I synnerhet inte en västgöte, född på Kålland, i Magnus Gabriel de la Gardies stolta grevskap, en som haft lyckan att i Skara stift fostras i Martin Luthers rena lära och till yttermera visso själv en gång skulle bli präst. Nej, inte kan den som var tänkt att predika fridens evangelium i våra kyrkor välja att röra sig på gator, där "muhammedanska" gevärskulor viner om öronen?

Här var bestämt något som inte stämde. Kunde det vara så att Bengt gjort sig skyldig till någon slags förseelse och helt sonika deporterats till Turkiet? Eller hade han så totalt misslyckats i Lund att han till slut varit tvungen att acceptera det som stod till buds, d.v.s. i detta fall att slita ont hos "hundturken"?

På mer än ett sätt träffade Rune på Hög rätt, när han gav luft åt sin häpenhet över min turkiska existens. I det tillbakablickande perspektivet är jag nämligen själv förvånad över att jag kom att

hamna i Turkiet. Jag var ju, när allt kommer omkring, semitist av facket, inte turkolog. Det var bland israeler och araber, bland samaritaner, syrianer och assyrier, jag kände mig hemma. Med turkarna – om jag bortser min nära relation till ”turken” Gunnar Jarring – hade jag inte haft mycket att göra. Och även om min tjänstgöring i Turkiet, tvärtemot vad jag inledningsvis själv trodde, skulle visa sig bli höjdpunkten i min akademiska karriär, får jag väl erkänna att föreståndarskapet för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, när det kom, var något av en nödlösning. Jag slickade fortfarande såren efter en professorsstrid i Lund och var tacksam för att komma bort från lärdomsstaden.

Ja, för Rune på Hög, huvudmannen för ”Höjara”, för Rune, vår avhållne vän, han, som med välvilja omfattat min bror Björn och mig, var nog Birgittas besked att jag fanns i Istanbul det slutliga beviset för att något gått snett i mitt liv. Och frågan var om inte allt hade börjat med mina ”misslyckade” teologistudier. Rent akademiskt hade dessa visserligen inte alls varit misslyckade. Jag hade avslutat min teologie kandidatexamen på tre och ett halvt år, något av en idealtid, varav sex månader tillbringats vid Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem. Mina betyg hade varit goda, ja, faktiskt betydligt över stipulerade minimikrav. Men detta faktum kunde jag naturligtvis inte basunera ut i hembygden. Nej felet låg inte på det studiemässiga planet.

”Misslyckandet” var fastmer att jag aldrig kom ut som präst. Det var denna omständighet som skapade förvirring i min hembygd. Kunde det vara så, frågade man sig, att Bengt inte klarat av att ”läsa te präst”? Kunde det vara så att Skarabispen av en eller annan anledning inte ville ha Bengt i sitt stift? Eller fanns det andra irrationella skäl bakom utebliven prästvigning? För inte kunde det väl vara så att någon till ämbetet berättigad *själv*valde att inte gå in i den apostoliska successionen och bli en Herrans tjänare?

Nej, den tanken var nog främmande för de flesta på den tiden, i synnerhet för trogna kyrkobesökare på den västgötska landsbygden. Att bli präst i Svenska kyrkan var så sent som på femtiotalet stort – något av det största man kunde föreställa sig. Studierna, det visste man, var krävande, men så var man också i varje nyutexaminerad prästman garanterad solid och vederhäftig lärdom.

Allt hade också börjat bra för min del. Med intresse följde man mina framsteg. Med sympati såg man min iver att praktiskt lära känna prästens verklighet. Två somrar – ”i rättan tid” i ett studieperspektiv – var jag predikobitråde: 1958 i Otterstads församling på Källandsö och 1959 i Götene församling. Och det var inte bara Annie Roslund från Lidköping – postmästar’ns fru och mor till min ungdomsförälskelse – som gjorde sig omaket att ta sig till Otterstad för att höra mig predika. Så gjorde också supportrar från min hemsöcken.

Och nog var det mäktigt för en 22-åring att få gå in i den klerikala rollen – och jag syftar då inte bara på de yttre attributen såsom svart väst och rundkrage, alba och stola. Tänk att få officiera i Läckö grevliga slottskyrka och i det medeltida Marie kapell! Om min predikan i Marie kapell – jag vill minnas att evangelietexten handlade om ”förspilda tillfällen” – hette det att den varit så sträng att man inte på år och dag hade hört något liknande. Ja, nog var jag engagerad i förkunnelsen alltid, kanske särskilt sommaren 1958, eftersom jag nyss återvänt till Sverige efter ett halvt år i Det heliga landet. Jag läste texterna med nya ögon.

Det var sedan det gick fel – ja, inte med detsamma, förstås. Sommaren 1959 var jag, som tidigare framgått, i Götene församling. Alltsammans så långt i sin ordning. Men därefter. Tiden gick. Varje år väntade man förgäves på att få se mitt namn bland prästkandidaterna i Skara. För mina föräldrar, kanske särskilt för min far kyrkomusikern, besvärande – hur förklara? För alla

andra som sedan länge sett en präst i mig mystifierande.

Till slut måste man ha ett svar. Och svaret måste komma direkt från mig. Att det just blev Bengt i Kvarna som tog initiativet var nog bara en tillfällighet. Hur som helst. Rakt på sak, utan några som helst krusiduller, tog han tag i mig och formulerade sin fråga. Den rörde både kollektiv besvikelse och medkänsla:

”Hör du Bengt, när blir du egentligen fullärder?”

”Fullärder?” Naturligtvis blev jag ställd – jag minns tillfället som igår – och pinsamt berörd. Ty hur förklara att jag ville fortsätta studierna, när jag genom att gå ut i prästtjänst enkelt kunnat markera att jag var, ja just det, ”fullärder”. I ett nu insåg jag att den goodwill som jag dittills åtnjutit i min hembygd var förverkad. Man hade helt enkelt resignerat, dragit slutsatsen att det från början utstakade målet – det andliga ståndet – inte var till för mig. Ytterligare intresse vore därmed ej att påräkna från sockenbornas sida.

Men verkligheten är, som bekant, inte alltid vad den synes vara. Det som i mångas ögon framstod som en västgötaklimax var för mig någonting annat.

Teologie kandidatexamen var visserligen den teoretiska yrkesutbildningen för blivande präster men kunde också tjäna som utgångspunkt för akademisk specialisering och vetenskaplig fördjupning. Många teologiska discipliner hade fångat mitt intresse. Dit hörde exegetiken, d.v.s. den språkliga uttolkningen av Gamla och Nya Testamentet, samt de historiska ämnena, i synnerhet religions- och kyrkohistoria. Men inget ämne hade utövat sådan fascination på mig som det hebreiska språket och den främreorientaliska värld det representerade. Intuitivt måste jag också ha känt på mig att det var inom de semitiska språkens domäner jag skulle komma att lägga min manna kraft. Ty redan första terminen i Lund, hösten 1955, frågade jag Sven Dederling, professor i semitiska språk och vår lärare i bibelhebreiska, om

möjligheterna att läsa arabiska.

Det skulle visserligen dröja några år innan jag på allvar tog itu med arabiska och andra semitiska språk. Men efter en termin i Jerusalem våren 1958 och mötet med levande hebreiska – det mötet hade varit omtumlande – var mitt beslut fattat. Semitiska språk måste det bli! Jag blev Sven Dederings lärjunge – jag var tidvis den ende.

För muslimska araber är tron på predestinationen central, *al-qadā' wa-l-qadar*, ”ödet och den gudomliga förutbestämmelsen”. Jag kan för egen del se det på samma sätt. Att jag kom att fångas av orientaliska språk och att jag på vägen dit, som ett slags avstamp, dvaldes inom teologisk fakultet, är knappast något annat än ödesbestämt.

Och styrmekanismerna var egentligen bara två: ökenromantik och klassisk grekiska.

Styrmekanism nummer 1: ökenromantiken.

Jag är glad att jag växte upp under en tid då varken television, datorer eller mobiltelefoner existerade. Drömmen om främmande länder, eskapism och exotism i förening, fick sin näring i böckernas värld. Redan i Sunnersbergs folkskola, där min far var lärare, fanns ett litet skolbibliotek med *Tusen och en natt* berättade för barn. Vid Lidköpings högre allmänna läroverk fanns ett större bibliotek med reseskildringar från världens alla hörn. Bibliotekarien, den strama adjunkten Martha Lindh, såg mig ofta botanisera bland böcker som handlade om Nordafrika och Mellanöstern. Lockelsen att lära känna detta område befordrades av en bok om Arabiska halvön, där författaren kom in på det arabiska språket. Arabiska, hette det, var så svårt att européer kunde tillbringa decennier bland araberna utan att bli vän med det. Detta om något var en utmaning!

Vissa lärare tillät min orientalism att blomma ut. Dit hörde adjunkt Karl-Gustav Stålhandske, som, när han kom till Lidköping

(jag vill minnas att det var i 3⁵), gjorde geografiämnet till ett spännande äventyr. Initierat och med aldrig sviktande engagemang berättade han om Saharas öknar och Algeriets kabyler, allt med den militäriska apparition som bara var hans. Hur kunde Stålhandske, frågade man sig ivrigt, veta så mycket om Nordafrika och varifrån hade han sina officersmanér? Kunde det rentav vara så – tanken svindlade – att Stålhandske tidigare tjänstgjort i den beryktade Främlingslegionen, la *Légion étrangère*? Fantasin fick vingar genom enstaka uttryck på arabiska, som Stålhandske lärde oss – märkligt nog har jag inget minne av att han någonsin avslöjade vad de betydde. Dit hörde *Allah* och *inshallah*, Allah, ”Gud”, respektive ”Om Allah vill”. Och eftersom betydelsen var oklar – men det gjorde ju ingenting eftersom det var *arabiska!* – kunde de användas i vilket sammanhang som helst som hade med Arabien och araberna att göra. Sådana sammanhang kom i de dramatiseringar av lärostoffet, som Stålhandske inspirerade oss till. Således spelade jag vid ett tillfälle böneutroparens roll. Från kartstället, minareten, skallade mitt *Allah, inshallah!* Entusiastiskt och gång efter gång! (”Recycling” skulle väl någon besserwisser kalla det på nutidssvenska.)

Avgörande för mitt orientintresse var också teckningslärarinnan fru Märta Wallén – bland eleverna, och av skäl som jag inte vet, kallad Ada. En underbart varm och originell människa, en konstnärssjäl, som, kanske just därför att hon avvek från det gängse lärarmönstret, blev föremål för gyckel och ironi, ibland rena mobbningsaktioner. Hos Märta Wallén fick jag frihet att gestalta mina bilder av Orienten. Fortfarande har jag kvar en stor oljemålning jag gjorde i 14- eller 15-årsåldern. Motivet: en ökenarab, hans kameler och tätläger i solnedgången.

Styrmekanism nummer 2: klassisk grekiska.

Att jag med språkliga och humanistiska intressen valde gymnasiets latinlinje (och inte reallinje) var helt naturligt. Men

när vi i första ring skulle välja ett tilläggspråk för andra och tredje året stod jag inför ett dilemma. Helklassisk linje eller halvklassisk, det var frågan. Valde jag grekiska, blev jag helklassiker. Valde jag ett modernt språk, halvklassiker – allt enligt den terminologi som rådde. Vid denna tid närde jag starka planer på att bli diplomat. Kanske inte så underligt med tanke på min önskan att komma ut i världen. Skulle då, frågade jag mig, ytterligare ett dött språk, klassisk grekiska, vara till nytta? Vore det inte bättre, resonerade jag, att till de moderna språk jag redan hade studerat, nämligen engelska, franska och tyska, lägga ytterligare ett? Var inte spanska ett världsspråk? Iberiska halvön, Sydamerika. Ja, spanska, var kanske det jag borde välja. Sagt och gjort. Jag begärde att få läsa spanska i andra och tredje ring.

Men ack nej. Kommunala gymnasiet i Lidköping var litet, både elev- och resursmässigt. Således tog rektor Eric Jakobsson personligen kontakt med mig och meddelade att det tyvärr inte fanns möjlighet att anordna undervisning i spanska. I stället – och här gjorde han väl en dygd av nödvändigheten – gav han mig följande råd: ”Läs grekiska!” Han fortsatte: ”Det kommer du inte att ångra!”

Jag följde Eric Jakobssons råd och valde klassisk grekiska som tilläggspråk. Och precis som han hade förutsagt har jag aldrig ångrat det valet.

Redan första årets grekiska gav oss en känsla av att vara utvalda. Att via det grekiska alfabetet, grunden för det latinska men likväl specifikt, få möta grekiska ord, uttryck och hela satser – och att kunna tolka dem – var som att länkas samman med ett arv av esoterisk natur. Att grekstudiet dessutom var befriat från skriftlig kunskapsredovisning skapade en avspänd lektionsatmosfär. Detta innebär på intet sätt att vi var befriade från arbete. Den grekiska formläran är snårig, de oregelbundna verben många. Likväl kände vi intuitivt att klassisk grekiska, mer än många andra ämnen, hade

med sann kultur att göra.

Känslan av utkorelse och grekiskan som ett fredat rum förstärktes under det andra och avslutande året. Skälen var två. För det första att endast en rest, två studerande, var kvar från den ursprungliga grekgruppen. Av de två var Svante Johansson, numera prosten Svante Enander, en och jag själv den andre. För det andra att lärar- och undervisningssituationen fick en för oss okonventionell men lyckosam lösning.

Till saken hör att adjunkt Kjell Kampe, vår lärare under första årets grekiska, hade lämnat Lidköping för tjänstgöring på annan ort. En kompetent ersättare måste alltså uppbringas. Räddare i nöden blev en kyrkans man. Två gånger i veckan reste kyrkoherde Bertil Ljunggren från Norra Kedum till Lidköping och gav oss undervisning i klassrummet. En gång i veckan, lördag eftermiddag, reste Svante och jag från Lidköping till Norra Kedum för tre timmars extramural undervisning i prästgården. Turligt nog hade vi båda körkort, turligt nog var våra föräldrar förstående och lånade ut sina bilar.

Lördagseftermiddagarna i Norra Kedums prästgård var veckans höjdpunkt, veritabla högtidsstunder, ögonblick som Svante och jag för alltid kommer att minnas. Interpretationen av grekiska originaltexter – där fanns både Xenofon och Homeros – ägde rum i kyrkoherdens arbetsrum. Vår möda fick sin belöning när kyrkoherdefrun, mitt i lektionsarbetet, uppenbarade sig och bjöd oss träda in i salongen. Framdukat på ett soffbord fanns te och läckra smörgåsar.

Sextio år sedan och i alla stycken en svunnen tid. Även om naturligtvis Bertil Ljunggren var ett unikum – hans kunskaper i grekiska måste ha varit i nivå med en licentiat- eller doktorsexamen – kännetecknades dåtidens präster av lärdom. Otänkbart var t.ex. att, som nu, år 2014, kunna antas till prästvigning utan kunskaper i Bibelns båda grundspråk, hebreiska och grekiska.

Alltnog. När jag inför studentexamen 1955 mötte vår studievägledare och denne uppmärksammat mina huvudintressen – Orienten, klassisk grekiska och det klassiska arvet – kom han fram till en lösning: kombinera, sök gemensam nämnare! ”Varför inte läsa teologi?”, frågade han. ”Då får du nytta av ditt latin och din grekiska samtidigt som du får tränga in i hebreiska och mycket annat som har med Orienten att göra.”

Marken var förberedd, pusselbitarna låg på plats. Detta så mycket mer som två andra utbildningsalternativ visat sig ihåliga: juridiken och musiken.

Länge hade jag haft en diplomatisk bana i sikte. För en sådan ingick juridik. Men sedan Juristförbundet varnat för juridikstudier – inga som helst jobb vore att vänta! – falnade min glöd i den riktningen.

En musikerbana var faktiskt också något som ingick i min föreställningsvärld – gradvis allt starkare så under andra hälften av min gymnasietid. Med Chopin-filmen *Den stora drömmen* som inspirationskälla hade mitt pianospel utvecklats dramatiskt. Inte bara jag var häpen utan också min lärare musikdirektör Stig Scherstén. För ett slag framstod t.o.m. Musikaliska Akademien som den logiska fortsättningen. En eller ett par missade takter i Chopins Ass-durpolonäs – för den stora publiken i Lidköpings Folkets Hus sannolikt obemärkta men för mig ödesdigra – avslöjade emellertid det förrådiska i att konserteras utan noter. Och just detta moment, att liksom de stora pianistförebilderna memorera verken från början till slut, hade för mig varit ett *conditio sine qua non*, och hade fastmer inte berett mig några som helst problem. Men nu. Smärtsamt, uteslutande smärtsamt, kom tvivlet in i mitt liv.

Två dörrar slogs igen. Återstod den dörr som studievägledaren förespråkade, teologin.

Men diplomatin då? Ja, nog är det märkligt alltid. Fastän

jag inledde studier som pekade i rakt motsatt riktning mot en traditionell diplomatutbildning, kom jag likväl längre fram i livet – orientalistiken! – att knytas till den svenska utrikesförvaltningen. Måhända också det ett ödets spel.

Men oavsett de tjänster jag kom att bekläda, oavsett de uppdrag jag begåvades med, kvarstod ett fundamentalt faktum. Jag blev aldrig prästvigd.

Och därmed blev jag heller aldrig i Tolsjöbornas ögon ”fullärder”!

ÅSA BRANDT

Lyrestad – Torshälla via Tokyo

Lyrestad, Skaraborgs län, 1940–1950

Jag vet inte hennes namn, jag vet inte hur gammal hon var eller var hon bodde. Jag vet bara att hon brukade ta hand om oäkta barn som mödrar tvingades lämna bort för att kunna återvända till sina hem och arbeten. Mödrar fyllda av skam och oro över de bortlämnade barnen. Denna för mig okända kvinna bröt armen i november 1940. En olycka för henne och en lycka för det ännu ofödda barnet som kom att få namnet Åsa. Min ogifta mor, då 39 år gammal, vägrade att lämna ifrån sig sin dotter till en kvinna med gipsad arm. Hon kunde ju tappa mig i golvet.

I Lyrestad bodde också familjen Jansson: Karl-Henning och Elsa samt barnen Tomas och Karin. Familjen hade bestämt att ta hand om en liten pojke, men bara en kort tid innan lille Jan skulle komma lovade några släktingar att bli fosterföräldrar till honom. ”Kunde familjen Jansson nu i stället ta hand om en nyfödd flicka?”

Så hamnade jag hos min älskade fosterfamilj och fick en barndom där solen alltid lyste och minnena ännu i dag är starka

och vackra. Jan och jag blev skolkamrater fram till den vårdag 1948 då han drunknade i Göta kanal.

Den lilla gården i Guntorp, Lyrestad, var ett paradiset för mig, ett Bullerbyn på riktigt och nog så spännande som Astrid Lindgrens. Min biologiska mor från staden tog mig med på äventyr långt bort från Lyrestad. Jag kom därför att leva i två helt olika världar. Var det denna omväxling i miljö som skapade min fantasivärld som alltid låg till grund för det jag berättade i min glaskonst?

Vad formar våra liv och varför blev mitt liv som det blev?

Klampenborg, Danmark, sommaren 1948

Jag är sju år och min mor och jag är gäster i ett av de engelska radhusen i Klampenborg nära Dyrehaven. Solen lyser från en molnfri himmel i två veckor. Badet i Klampenborg är fyllt av glada stojande barn. Korven är röd och glassen kallas is. Matsalen i huset ligger i källarvåningen, och maten serveras av en ung kvinna. Miljön är så långt ifrån det enkla köket i mitt fosterhem som man någonsin kan komma. En tur i den hemska berg- och dalbanan på Bakken botar mig för alltid från sådana nöjen. Vi åker hästdroska i Dyrehaven där hjortarna betar. Tåget från Klampenborg tar oss till Köpenhamn och Tivoli. Inget annat barn i Guntorp hade på denna tid fått vara med om så märkliga ting.

Örebro 1950–1953

Mina två mödrar, båda födda 1901, blev bästa vänner. De bestämde att när jag var stor nog att klara mig på egen hand skulle jag flytta till min biologiska mor som arbetade som textilkonstnärinna på Hemslöjden i Örebro. Det var ingen lätt förändring för en tio år gammal flicka, och sorgen var stor för min fostermor när

jag försvann till Örebro. Trösten för oss båda var att jag varje lov kunde återvända till familjen Jansson och hunden Chaplin.

Hedemora 1953–1959

I realskolan konstaterades att jag var, med den tidens ord, ordblind. Detta gjorde mina skoldagar något lättare då lärarna var tvungna att ta hänsyn till att jag inte kunde stava. Det var svårt nog på svenska, och i det närmaste omöjligt på engelska. Jag lyckades dock lära mig att böja vissa verb, men varför skulle jag lära mig engelska? Jag skulle ändå aldrig i mitt kommande liv träffa en engelsman. Året var 1954. Jag skrev roliga och fantasifulla uppsatser men fick ändå aldrig mer än bottenbetyg på grund av alla stavfel. Jag minns ännu fröken Kerséns kommentar om en uppsats: ”Du skriver väldigt roligt men akta dej för att bli för rolig.” Humor var tydligen ingen högt värderad egenskap på Realskolan i Hedemora.

I läroverkets aula genomled vi i inte bara morgonböner utan också viktiga skrivningar. En svag doft av svett och ångest hade för alltid satt sig i bänkar och väggar. Då och då anordnades i aulan föreläsningar av mindre allvarlig art för Hedemoras invånare.

Denna speciella kväll står en blond svensk man och en liten mager pojke med mörka ögon och svart stripigt hår på scenen. Pojken är klädd i svarta smala byxor och en röd blus med svarta prickar. Den blonde mannen visar bilder från ett land vars namn jag inte lägger på minnet. Husen är vita med gröna fönsterluckor, pelargoner glöder mot den vita fasaden. Gränderna är smala och husen klättrar uppför berget. Till detta, de vita husens land, vill jag resa. När föreläsningen är slut spelar den vuxne mannen gitarr, och den lilla pojken dansar en märklig dans.

Sommaren 1963 är jag i de vita husens land i södra Spanien.

Den lilla staden Almuñécar ligger vid kusten söder om Granada. Kvällarna tillbringar vi ofta i en morisk trädgård som bjuder på flamencodans och sång. En kväll kommer en ung man fram till vårt bord.

”Jag tala svenska, jag vara liten mager pojke, jag resa runt i Sverige med svensk man och dansa flamenco. Nu jag göra militärtjänst i Granada. Jag bli dansare. Nu bussen gå till Granada” och så försvann han.

Jag hann aldrig berätta att det var hans musik och dans som för alltid födde min längtan till detta land där husen är vita, jorden röd och solen glödande het.

La Linea

Jag går över ett torg i La Linea.

Solen är obarmhärtig.

De vilda hundarna flämtar i en strimma av skugga.

Endast en blek turist

går över ett torg

i augusti

under siestan

i La Linea

i Andalusien.

Lidingö 1959–1964

Hedemora var ointressant. Jag längtade till Stockholm och behövde en bostad. En vän till min mor tog mig med till familjen i det vita huset på Lidingö, där den tidens framgångsrika konstnärer var representerade med sin konst eller som personliga vänner

till familjen. Jag erbjöds ett rum på vindsvåningen i utbyte mot att jag vissa kvällar och helger var sällskapsdam till husets unga dotter. Ofta deltog jag i familjens söndagsmiddagar, och det ska erkännas att en ung flicka från Lyrestad kunde känna sig väldigt bortkommen vid detta middagsbord där diskussionerna om konst och kultur var livliga och högljudda. I fem år kom jag att bo hos denna familj som så väl tog hand om en ung flicka från landet.

Konstsamlingen som fanns i huset var mycket värdefull, men det var ett annat århundrade och något inbrottslarm fanns inte. Nyckeln till huset förvarades i lampan till höger om ytterdörren, och jag är säker på att många i husen runt omkring visste att den låg där. När jag en gång öppnade en garderobsdörr ramlade en skulptur av Niki de Saint Phalle ut på golvet. Svärson i huset var Pontus Hultén, då chef för Moderna Museet. Siri Derkert var en mer eller mindre daglig gäst i huset och när vi möttes på tåget från Humlegården till Kyrkviken ville jag helst gömma mig. Jag var ung och tyckte att den gamla kvinnan, då över 70 år, var så märklig i sin långa kjol, den vita blusen och baskern över det grå håret.

Många år senare är Siri Derkerts son Carlo gäst i vårt hus under några dagar. Han berättar då att moderns kläder, de jag trodde kom från en lumpbod, var av den finaste kvalité och skraddarsydd å Siri. Han berättar också om när han som barn rövades bort från sina fosterföräldrar i Italien av två blonda kvinnor med iskalla blå ögon (Siri och hennes syster). Jag upplever hans fasa som även skulle varit min om jag hade förts bort från min fosterfamilj i Lyrestad och aldrig fått återvända.

Vad betydde det för en ung person att få möta och lyssna till några av 60-talets ledande politiker, konstnärer och sångare, att få höra högljudda och livliga diskussioner om allt det nya som skedde framför allt på Moderna Museet? Först många år efter det att jag flyttat från det vita huset skulle jag förstå att jag hade haft

turen att hamna mitt i Stockholms kulturella elit.

Min biologiska far Erik bodde tillsammans med en av sina systrar på Lidingö. Vi hade aldrig träffats när jag flyttade till Stockholm, 19 år gammal. Slumpen gjorde att vi nu bodde nära varandra. Min mor förmedlade kontakten och så skulle jag för första gången besöka min far och faster. Min inledningsreplik, som jag själv tycker är lysande, och som jag uttalade under det att jag gjorde en piruett framför honom, löd: ”För att det inte var meningen att det skulle bli någonting så blev det väl inte så tokigt?”

Jag kom senare att träffa alla mina tre fastrar som jag uppskattade och tyckte om, även om vi aldrig kom varandra riktigt nära. Jag visste också att om min enda kusin som ung inte hade skjutit sig till döds med min fars gevär hade ingen av dem någonsin brytt sig om att ta kontakt med mig. Den illa omtyckta brodern Eriks oäkta dotter hade då för alltid förblivit bortglömd. Min kusin Sven var solen i alla syskonens liv, och när den solen slocknade ändrades deras tideräkning. Den lyckliga tiden före Svens död och den sorgliga tiden alla år därefter.

Jag arbetade något år som kassörska på Idrottsinstitutet Bosön på Lidingö, men när min far en dag tyckte att jag hade ett utmärkt arbete som skulle ge mig en bra pension beslöt jag mig för att sluta mitt arbete och söka in på Konstfackskolan. Hade han inte brytt sig om mig under 19 år så skulle han nu minsann inte ha några synpunkter på mitt yrkesval!

Konstfack 1962–1967

Stig Lindberg var min huvudlärare på fackavdelningen för keramik 1964–1967.

Bästa Stig

Du var en av de mest kreativa personer jag träffat. Du rörde dig fort och med stor radie, alltid var man rädd att någon kruka skulle åka i golvet när du kom in i rummet. Testunderna var den bästa undervisningen. Du berättade och vi lyssnade. Att rita en ketchupflaska kunde efter en av dessa testunder låta som den roligaste uppgift vi någonsin fått. Du hade varit sträng och sarkastisk, många hade gråtit efter din skisskritik, men när vi blev dina elever på hösten 1964 hade du blivit snäll. Så var vi också bara fyra menlösa flickor som gjorde som magistern sade. Innan vi började på HKS och fick dig som lärare hade vi av vår tidigare lärare fått veta hur obegåvade vi var. Bara en av oss var egentligen kvalificerad att få flytta upp på den högre utbildningen, och den eleven var inte jag.

Du tog oss med i din gungande Cittra på utställningar runt om i Stockholm. Efter den årliga julmarknaden åt vi middag på stadens finare restauranger. På Operakällaren skickade du ut allas vår pyttipanna för att den var för salt. En dag vill jag också bli så modig att jag skickar tillbaka sega biffar. Du tittade på oss unga flickor och sa: "Flickor, vad ni än gör så gift er med en teckningslärare eller reklamare." Året var 1966 och två av oss lydde ditt råd.

Du var den enda som trodde på en ung elev som en morgon kom och sa att hon ville lära sig att blåsa glas och starta en egen glashytta. Du var vän med Sybren Valkema på Gerrit Rietveld Academy i Amsterdam och Lord Queensbury på Royal College of Art i London. Jag har aldrig officiellt varit inskriven vid dessa skolor, men du ordnade så att jag fick studera på de två skolorna under några månader. Min ordinarie glaslärare Bertil Vallien trodde inte på detta nya som kom att kallas studiolglas, så utan dig Stig hade jag aldrig fått ett så spännande yrkesliv. Tack för att du visste om vad som skedde i "glasvärlden" och lät mig bli en del

av den!

Margit Ljunggren var min keramiklärare under åren 1962–1967.

Kära Margit

Vi elever blev dina barn då du inte hade några egna, och vi var inte alltid snälla barn. Vi hade nyss lämnat våra mödrar och vi ville inte ha några nya. Du var så snäll. När vi jobbade nätterna igenom inför Konstfacks julmarknad kom du med nattmat åt oss. När jag reste till Amsterdam var det du som vinkade av mig på Stockholms central och gav mig en sedel i handen. Du visste allt om leror och glasyrer, och du blev så ledsen när vi inte torkade ned engoberna i hinkarna. När vi fikade för länge och lerklösarna på drejskivan höll på att torka kunde du lägga en plastbit över, men samtidigt se väldigt arg ut när vi kom tillbaka.

Du hyste stor respekt för vår huvudlärare Stig Lindberg. Ibland tyckte jag att du nästan neg för honom. Du hade tics, du fnös och sådant har ungdomar svårt att fördrå. Du köpte alltid några av våra arbeten och när du dog satt det lappar på varje föremål så att de kunde lämnas tillbaka till oss. Din omtanke gör att jag nu har i min ägo ett av de allra första glasföremål som jag blåste på Royal College of Art i London 1967. Tack kära Margit!

Under sommarloven på Konstfack skulle vi elever ha praktik på glas- eller keramikföretag. Vi drog till Frankrike, Hjo och Spanien. Under mitt första besök i Almuñécar hade jag upptäckt att det högst uppe i den gamla staden fanns en keramikverkstad som tillverkade traditionella vattenkrukor. Allt material som behövdes för tillverkningen och de färdiga föremålen forslades upp och ned för trapporna av åsnor. Jag och min studiekamrat Hjördis lyckades få praktikplats i denna gamla verkstad. Utan kunskaper i spanska,

och därmed utan ledning av de två krukmakarna, och med ett blått Medelhav som lockade måste jag erkänna att praktiktimmarna nog inte var så många, men vi fick ändå ett intyg att visa upp på Konstfack.

Franco

I Madrid lastade man ombord
burarna med schäferhundar.

Vi nämnde inte hans namn
under den långa resan till
Almuñécar.

Vi började förstå.

Åsnetrappan

Vi går uppför åsnetrappan
i vida blommiga långbyxor.

Steget bakom går den
svartklädda änkan.

Hon förbannar oss.
Förbannar våra långbyxor.
Förbannar vår närvaro i staden.
Förbannar.
Förbannar.

Vi kan inte ett ord spanska
ändå förstår vi allt hon säger.

Vi räddar oss in genom porten
till krukmakarens verkstad.

Solen lyssnade inte
och de svartklädda änkorna är döda.

”Mitt” Almuñécar försvann i massturismens förödande spår. Jag hittade dock solens och vindarnas ö i Medelhavet, där husen är vita och fönsterluckorna gröna. Åsnetrappan, som leder från hamnen upp i staden, har för länge sedan glömt ljudet av åsnehovar och ingen förundrar sig över unga flickor i blommiga långbyxor. Medelhavet är lika turkost som när kopparoxid blandas med glasmassa.

Torshälla 1967–

Jag lydde Stig Lindbergs råd att gifta mig med en teckningslärare, och 1967 flyttade vi till Torshälla där jag efter en kort tid kunde öppna vad som kom att bli Europas första studioglashytta. Mina kunskaper i att tillverka föremål i keramik var efter 5 år på Konstfack goda, men mina kunskaper i glasblåsning och allt som hade med glastillverkning att göra var i stort sett obefintliga. Ingen i Sverige hade tidigare gjort något liknande, och alla som förstod sig på glas försäkrade att mitt tilltag att försöka driva en egen glashytta på samma sätt som en keramiker driver sin verkstad var dömt att misslyckas. I dag, snart 50 år senare, är de flesta av Sveriges glasbruk nedlagda och hoppet om svenskt glas står till studioglashyttorna.

Under studioglasrörelsens första år tionden var vi en liten skara som ägnade oss åt glasblåsning i egna verkstäder och inbjudningar till utställningar regnade över oss. Nu var jag tvungen att på egen hand lära mig engelska för att kunna delta i utställningar i stort sett över hela världen. Japan kom att bli ett viktigt land för studioglaset. Flera unga japaner arbetade i min verkstad och det anordnades många internationella utställningar och konferenser. Jag fick även möjlighet att utföra en stor offentlig utsmyckning på ett daghem i närheten av Tokyo.

Efter 46 år är min glashytta i dag nedlagd, och min sista

smältugn, en kopia av den ugn som konstruerades i USA i slutet av 50-talet, och som möjliggjorde studioglasets utveckling, finns på Sveriges glasmuseum i Växjö tillsammans med en stor samling av svenskt studioglas som vi konstnärer donerade till museet år 2008.

Är det slumpen som styr och varför blir våra liv som de blir? Varför kom jag att driva en egen glashytta i stället för en keramikverkstad? Varför vaknade jag en morgon nio trappor upp i höghuset vid Bandhagens tunnelbanestation med den absoluta vissheten att jag skulle kunna bygga en smältugn för glas och lära mig glasblåsning? Varför visste jag med absolut säkerhet att just detta var min framtid?

NIKLAS SCHIÖLER

Poesi, patos, patetik.
En livrädd skaraborgares bekännelser

Jag skriver för att jag vet att jag skall dö. Jag lever för att jag vet att jag skall dö.

Bättre inledningar har man ju läst. Ta inte i så! Det blir pinsamt! Gestalta, förklara inte! Dumpa klichéer och wanna-be-spetsfundigheter! Jag ser hur historiens alla skrivlärare rusar fram med armarna argt viftande högt över huvudet.

Så jag börjar väl om då.

Jag skriver för att jag vet att jag skall dö. Jag lever för att jag vet att jag skall dö.

Det blev samma sak. För döden, eller vissheten om den, är lik förbannat förutsättningen för allt meningsfullt liv. Döden är inte *meningen*, men drivkraften att *meningsgöra* liv.

Så enkelt är det och så tröstlöst svårt är det. Som att i nästan varje medvetet ögonblick vilja ut och fram men ständigt slå pannan blodig i osynliga betongväggar.

Det är lätt att förtvivla, sätta sig på golvet och strunta i allt. Vi känner livets lagar och vill sällan godkänna dem. Men den stora

förmågan – och den svidande längtan efter den – är att förtvivla och *samtidigt* engagera sig. Att göra mening. Att känna blodet från pannan sippra ner i mungipan och ändå försöka.

Över 100 miljarder människor har levt på vår planet. Över nittio procent är döda. Så gott som lika många är höljda i glömska. Om man av någon anledning önskar se detta förfärande känslolöst och sterilt statistiskt, alltså begrunda flimrande siffror långt bortom den enskilda människans möjligheter till mening, kan man klicka in på worldometers.info, där man får förändringar i ”direktsändning”. Ungefär fyra människor föds varje sekund, två andra dör samma sekund.

Otaliga, alltför många, fick (och får) inte ens chans att kämpa, meningsgöra.

Jag skriver för att jag skall dö. Och för att andra dör hela tiden. Det må låta förmätet att hävda – och likväl talar jag om det absoluta skälet. Låter det retoriskt pretentiöst, så säger jag igen att det är *det enda skälet*. Att umgås med döden är att akta livet. Och att alltid förlora.

Ingenting dödar döden, men *konsten* kan ibland vara en effektiv bedövningsspruta och likafullt motgift, ja kanske vapen, även om det ordet inte riktigt vill forma sig smakligt i min mun.

Nåväl, jag tror (nej, jag vet) att konsten kan säga något outsägligt viktigt om världen, människan, om oss själva och om våra medtrafikanter på den autostrada som till slut bara har en avtagsväg att erbjuda. Och jag tror (nej, jag vet) att konsten kan vara ett halvverkande serum, inte uteslutningsvis mot självömkan, men mot vår gemensamma förstörelse och vårt försvinnande, att den kan vara en samhällelig och existentiell cellgiftsbehandling, åtminstone ett motstånd, som droppvis kan göra existensen

uthärdlig och kraftfullt gestalta människans möjligheter, förvisso med hennes ofta förnedrande förutsättningar som bakgrund. Konsten rör den enskilda och den rör människor tillsammans. Konsten som privat erfarenhet och social handling, som skönhet, nytänkande och hopplöst fåktande. Allt på en gång.

Det är (återigen) banalt sagt och det är (återigen) en banal sanning. Man måste våga säga det för att tro på det, och vice versa. Försiktighet är inte alltid bästa uttrycksväg.

★

Jag vet inte när jag första gången mötte död. Konkret var det rimligen på Mössebergs sanatorium. Min mor arbetade, hon var sjuksköterskedrottning, och jag satt i ett rum och ritade. När jag vände mig om ut mot korridoren kom alltid blodlukten igen, eller var det bara så ålderdom luktade? Jag tyckte i många år att min mor bar hem lite av de där lukterna. Längre trodde jag det var blod. Kanske var det det.

Har man som barn väl känt lukten av riktigt gamla människor, får man förnimmelsen av en annan värld, en som finns. Den världen är tyst och den luktar. Drar jag in luften genom mina näsborrar kan jag känna hur något sitter kvar där på insidan av näsvingarna: möbeltyget, tablettburkarna, de brungrå klänningarna, hostan, såpan, blodet.

Min mor gick på snabba ben och i ljusblå halvkort sköterskeklänning, vitt förkläde och vit hättla med rött kors på. Det var fint att se. Och jag, jag ritade mina flygande pennor och kartor.

Ett helt annat fall av dödsinsikt kom också tidigt. När jag på slutet av 60-talet, ett par år innan jag började skolan, började lyssna till Beethovens sena stråkkvartetter med insikten om att tonsättaren själv inte kunde höra musiken, och att han var

medveten om sin egen nära förestående död, förstod jag nog naivt intuitivt att musiken måste vara hans motmedel mot det oundvikliga. Redan som barn sörjde jag lillgammalt hans död, dryga 140 år efter hans begravning.

Alltsedan de många timmar jag satt där i pojkrummet på Ängsgatan i Falköping och lyssnade, tror jag att jag alltid har förknippat konst med död. Inte alls som att konst är död eller att död är konst. Snarare tvärtom: att dödens enda begåvade motståndare är konsten.

Kanske kom egentligen allt detta något senare med de första orkanrasande kärlekarna i tidiga tonår. Kanske kom det med läsning av Dostojevskij och Södergran under senare tonår och med egna taffliga men brännande dikt försök.

Jag vet inte. Men musiken har förblivit livsavgörande, om än mer med känslorande entusiasm än med skolade finöron, medan poesin med åren blev min passion, privat och professionellt. Och poesin är, när det vill sig, definitivt inte lika fyrkantigt förutsägbar som död.

Poesin avviker. Den är ett *konstnärligt produktivt språkhaveri*, som tvingar oss att justera våra personliga antenner, just genom att den ofta ställer stelnade rutiner och schabloner på huvudet. Våra vardagsspråk blir ifrågasatta helt enkelt, och därmed våra avtrubbade förhållningsätt till världen och förstrött självgående tankar om människan.

Det poetiska språket kräver att vi stannar upp, läser långsamt, läser om och om igen. Åtskilliga gånger fungerar det just som ett korrektiv, ett motvärn, som till skillnad från så mycken annan kommunikation kan få oss att se på ett annorlunda sätt, känna på ett annorlunda sätt, förstå på ett annorlunda sätt – inte för att som ett självändamål vara annorlunda, men för att komma igenom den där skölden vi bär mot allt som stör det lättillgängliga, det inarbetade, det likriktade.

Det kan vara något så fundamentalt som att göra sina sinnen mer flexibla. ”Himlen har landat / på ett grässtrå, / därför darrar det.” Så enkelt och så svårt. Och skönt.

Jag förstår betydelsen av avkoppling, att också konstyttringar kan konsumeras som sådan. Men avkoppling betyder ju att man kan luta sig tillbaka, att man inte skall behöva riskera något, att man möts av koder, bilder, tankegångar som känns igen, som redan etablerats och tillägnats. Jag tror verkligen på värdet och nödvändigheten av det.

Och jag tror samtidigt innerligt på en annan hållning. Poesin är åtminstone för mig inte alls *avkoppling*, utan *påkoppling*. Den tvingar mig att öppna mina sinnen, den påkallar min intuition och den behöver min språkliga uppmärksamhet. Och det kan vara ansträngande och obekvämt. Det kan rentav vara smärtsamt, för tillägnelse av poesi fordrar ibland omprogrammering av ens världsbild och värderingar.

Resultatet kan emellertid bli en vidgad syn på världen och människan, och en beredskap för det icke invanda. För den som är inne i det kan det vara betydligt viktigare än syre.

Dock vill jag inflika: enbart vanemässig verksamhet kan leda till förstockning, enbart påfrestande beredskap för det främmande kan leda till förtida utbränd hjärna.

Och allt tar tid, det vet jag.

Allt tar tid (den vi knappt har), men jag vet också: Döden läser sällan poesi. Han är fullt upptagen med mekanik. Han spikar och varje spik ser likadan ut. Men hans monotoni går att störa från gång till annan; man kan få spiken att böja sig, åtminstone lite.

Men då krävs det måhända av oss en ständigt uppövad kreativ fantasi. Exempelvis kan en stark författare träda in i en annan människa, klä sig i hennes medvetande och göra det till sitt eget, på samma sätt som läsaren kan träna sin förmåga att träda ut ur sig själv och införliva en annan människa.

Det är för var och en av oss en existentiell nödvändighet att inte hela tiden förbli inom våra egna befästningar, och likafullt en demokratisk förpliktelse att uppöva skickligheten att förstå det som ännu ligger bortom vår egen horisont.

Så kan vår egen och andra människors komplexitet framträda tydligare. För jag anser att konsten, när det vill sig, är den kritiskt mest nyanserade och mest sensibla formen för uttryck av det mänskliga (och det omänskliga).

Och därmed ligger den ständigt nära och i luven med sin vän och ovän: döden.

I Homeros sjätte sång i *Iliaden* skall den trojanske hjälten Hektor ta avsked från sin maka Andromache. Kriget, och ödet, kallar. Hon klagar i desperation, hon vill inte att han skall ut i en strid som kommer att döda honom:

Älskade man, ditt mod blir din död, du ömkar dig inte
över ditt jollrande barn eller mig, som skall vara din änka
snart [---]
Gör ej din gosse till faderlös och din hustru till änka!

Här möter vi en kvinnas känslvärld (om önskad frid, om rädslan att bli änka), här finns, märk väl, en insyn i grekernas motståndarsida – Hektor är trojan – och här finns barnets perspektiv.

Och så kommer det – när mannen står inför sin familj ... Hektor sträcker sig fram mot sin son:

Gossen gav till ett skrik, och mot fagergördlade ammans
famn han tryckte sig hårt, förfärad vid synen av fadern,
bävande både för bronsens glans och för busken av tagel,

vilken så hotfullt vajade uppe på spetsen av hjälmen.
Hjärtligt logo de då, både fadern och vördade modern.
Genast av huvudet tog han sin hjälm, den strålande Hektor,
ställde den ner på jorden – det skimrade av den på gruset –
kysste sin älskade son och gungade gossen på armen

Sen lägger han sonen i makans armar, och hon tar emot honom:
”medan i tårar hon log”.

Jag ryser, ögonen blöts . . . Och i darrning förlängs känslspröten.

Med den finaste psykologiska blick visar Homeros på fredsvilja,
på kvinnans situation, barnets, mannens, på kärleken dem emellan,
längtan och fruktan, krigets helvete och politikens elände, på
kommande förlust och snar död.

Ett sånt ögonblick! Ett sånt verkligt ögonblick! Döden hängde
inte riktigt med där! Det må vara synd om människorna, men
verkan av en läsoplevelse kan sannerligen äga samma betydelse
som jordaxelns lutning.

Kom inte och säg att ”detta är ju bara litteratur” eller ”detta
är ju påhittat”. Passagen är snart tre tusen år gammal och det är i
sanning mänsklighet, med kraft att påverka vår givna och högst
samtida verklighet. Om än inte i längden (jo jag vet, säger jag
trött).

(Personlig parentes):

Att stilla se hur världarna rullar, finns det de som kan? Finns
det de som återuppstår varje dag, rycker bort spikarna och färdas?

Så dyker än en gång bilden av min och min sons morgontidiga
cykelfärder till hans första dagis. Är det åtta år sedan? Men bilden
lämnar mig inte och jag vill inte att den någonsin skall göra det.

Några gator innan vi kom fram, förde jag, som varje

vardagsmorgon, bak min hand till honom där han satt i barnsadeln, kände hur han tog om min hand och hur våra händer, under tystnad, mjukt kramade varandra. Det tog bara några sekunder och jag vågade inte vända mig om. Det skall nog gå bra, min pojke. Det skall nog gå bra för dig med, pappa. Var det vad våra händer sa? Kärlek och rädsla.

Jag ser på honom när han ligger i sängen bredvid mig och jag vill absolut inte skrika, och gör det inte heller. Det vore inte jag. Och jag vill sluta ögonen först när jag är färdig. Jag är inte färdig.

Jag måste skriva detta. Det är att minnas det, att behålla det. Att ge det den mening det förtjänar.

Så när vetenskaperna blir alltmer specialiserade och bara ser genom sina egna tunnlar, kan just litteraturen, livsskrivandet, ge oss insikter om människan i sin helhet, som politisk, religiös, moralisk, social och psykologisk sammansatthet.

Ibland kan det åstadkommas med ytterst få ord. Jag tänker på en av de etiskt mest uppfordrande och mänskligt omöjligaste av dikter (och en av de skönaste), den japanske 1600-talpoeten Bashos haiku:

Inget i cikadans röst antyder hur snart den skall dö

Cikadan sjunger med sina buktiga bakkroppsplattor – kan man ens kalla det röst? Bakvänt sjunger den, bakvänt sjunger den om livet, bakvänt gnidsjunger cikadan för livet. Alltmedan skuggan rumlar bakom dess rygg. Men om den verkligen kände den smygande kylan, skulle den ändå inte sluta att sjunga.

Men det är jag, naturligtvis jag, som ser skuggans rörelse, inte den. Den vet inte hur snart den skall dö, därför sjunger den.

Överraskning är ett av konstens trumfkort och överraskning beror ofta på perspektivbyte, en störning av det inrotade, att uppfattningen öppnas för ... *något annat*. Som hos den för tre sekunder eller tre rader sedan hyllade Basho, i hans

I sommarregnet har tranornas ben blivit korta

I all sin enkelhet är det en underbar iakttagelse, som i egenskap av biologisk utsaga må vara osaklig, men som perceptuellt ändå är alldeles sann, alldeles som det är. Reflexionen ”jag vet logiskt att benen är lika långa som förut men att de delvis befinner sig under vatten” förbyts till en nyfödd sinnlig direkthet. Man måste ställa in sin cerebrala och känslomässiga radar.

En annan dikt som aldrig lämnar mig – sentimentalt, politiskt, poetiskt, mänskligt – tycks vid första anblicken inte vara särskilt litterärt märkvärdig. Den skulle i förstone kunna uppfattas som trivial. Men bara först. Sedan blir den fullständigt sönderdrabbande.

Färglådan

Jag hade en färglåda –
färgerna lyste av glädje.
Jag hade en färglåda
med varma och lugna och klara färger.
Jag hade inte rött för sår och blod.
Jag hade inte svart för ett föräldralöst barn.
Jag hade inte vitt för död mans ansikte.
Jag hade inte gult för brännhet sand.
Jag hade orange för liv och glädje.
Jag hade grönt för knoppar och blommor.
Jag hade blått för klar himmel.
Jag hade skärt för drömmar och ro.
Jag satte mig och målade

fred.

Utifrån ett färgspektrum nyttjar poeten tämligen konventionella kontraster om livsdrömmar gentemot död. Men – *Men!* – så avslutas dikten med

Jag satte mig och målade
fred.

Ordet ”fred” är ställt på egen rad, som efter en besvärad andhämtning. Det fladdrar där ensamt och bräckligt. Ett litet grepp, ett litet radbrott, åskådliggör smärtsamt ett barns bittra erfarenhet. Poesins medel blir avgörande. Ingen tidningsartikel eller TV-rapport i världen kan fånga det radbrottets förtvylade önskan!

Hon som har skrivit är israel, upp vuxen med krig som normal tillstånd och med fred som utopisk dröm. Och poeten är 13 år! Också den mest förhärdade borde mjukna.

Jo, det är synd om människorna, men vi måste åtminstone förhålla oss till detta, inte sega ner och skita i allt bara för att man på sin kammare känner blodsmaken i munnen. Så många andra kvävs av allt blod. Därför får vi ett par gånger till försöka resa oss upp och göra, meningsgöra. Två av mina sätt är att läsa och skriva.

★

Jag har precis inlett mitt andra och sista halvsekel. Jag har mycket kvar att läsa. Jag har mycket kvar att skriva. Jag har mycket kärlek kvar att ge – och kanske få.

Döden har jag känt sedan länge. Den är vidrig, men också min bensin. Den är kärlekens bränsle, ja, kanske också religionens ved.

Men konsten äger åtminstone en förmåga till ett *som om*. Ingen har väl förnekat att klockan visar vår utmätta tid. Ingen

har förnekat att ett yttrandes nu försvinner, alla känner vi vår stundande död. Men en av konstens möjligheter ligger i att *liksom* stanna den mekaniska tidens obönhörliga gång, att suggerera ett ögonblicks vidgning, att få tiden, allas vår bödel, att någon gång ge vika.

Som här, i en dikt från en stillhetens andakt, en vörndnad inför ett ljust och oinskränkt rum, ett barskrapat språk med rytmiserad och mättad pausering, där anslaget ton av ändlöshet lever kvar hos lyssnaren genom omtagningarna fram till det öppnande rymdperspektivet.

Vackrare blir inte svenska språket, vill man tillägga.

Det är så långt långt
det och att en strand
och frid är
ett tyst är
det är tyst och frid är
och att i en stillhet,
och luft och ljus, och fågel
genom rymden.

Efter varje gång jag har läst Gunnar Björlings undersköna dikt, efter varje gång som tiden åtminstone fiktivt har halshuggits, så vet jag ju snart, när jag irriterat registrerar kösklockans regelbundna hackljud, att tiden *under tiden* har gått, gått, gått.

KARL-ERIK TYSK

Gud eller Naturen

”Gud uppenbarar sig inte i världen.” (Wittgensteins *Tractatus* 6.432) Ändå var det denna storhet som satte sin outplånliga prägel på mitt liv sådant det tog gestalt på Vadsboslätten, visserligen på en sandbacke och inte i den styva leran som kanske hade varit litet mera ärofullt. Det var min mor som var från Skaraborg. Min far hade betydligt rikare minerala gener, född och uppvuxen som han var på Dalarnas i särklass märkligaste berg, Osmundsberg, dit botanister och geologer vallfärdade i generationer, innan man beslöt att kortsiktigt exploatera den åtråvärda kambrosiluriska tillgången, kalken. Det var jag under många år naturligtvis helt omedveten om.

Av de samhällskrafter som Jacob Burckhardt talar om är det således religionen som totalt dominerat i mitt liv, ibland tillsammans med kulturen. Staten har jag däremot inte ägnat någon särskild uppmärksamhet, även om jag nog kom att vaccineras mot alla former av extremism, både till höger och vänster. På senare år har dock vänskapen med Gunnar Adler-Karlsson stimulerat mina

tankar liksom min läsning av Georg Henrik von Wright gjorde tidigare.

Vid sidan av Gud var det emellertid en annan kraft, som erbjöd sig helt gratis åt den som ville ta för sig, nämligen naturen, inte att förundra sig över med tanke på vad Skaraborg och Dalarna kan erbjuda. Den kom att bli min stora glädje och tröst under många perioder i mitt liv, inte minst sedan jag dragit mig tillbaka från ett till synes fruktlöst yrkesverksamt liv i den första kraftens tjänst. Utan tvekan står naturen nära Gud. Men inför Spinozas *Deus sive natura* (Gud eller naturen) gör jag halt. Jag är inte riktigt säker på att jag förstår på vilket sätt han tycks identifiera Gud med naturen. Kanske är det som den norske Arne Næss säger så att *Deus* för den holländske tänkaren fungerar ungefär som Gud gör för den troende. Då är jag med. Det finns en stark koppling mellan världen som totalitet och Gud, det är klart.

Jag kom att brottas med Gud, kämpa med människor, men njuta av naturen. Om jag med tanke på den klassiska antikens diskussioner skulle bestämma mig för vad som är alltings mått, borde jag kanske liksom många idag välja naturen, den som aldrig har annat än berett mig glädje. Eller kanske det som en del också nuförtiden går in för liksom Athens sofister – människan. Men jag håller trots allt på Platon som till slut kom fram till att Gud är alltings mått, även om denne filosofiska patriark inte avsåg riktigt samma sak med det ordet som jag gör.

Världen blev för mig således den scen, där den frånvarande Guden är huvudaktör, en skara människor försöker kreera sina mer eller mindre betydelsefulla roller efter det manus som skrivs under det att handlingen fortskrider och den överdådigt utformade dekoren, som ingen skulle tilltro någon mänsklig hjärna att tänka ut, till slut räddar föreställningen i kritikernas ögon.

I slutet av den första lyckliga akten i mitt liv, där det mesta var lekfullt, lyckades jag låsa cykeln, när jag satt i barnsadeln bakom

pappa som trampade febrilt tills allt slog stopp. Kanske låg det en oanad symbolik i det tilltaget.

Men det var bara inledningen. Strax efteråt dog min far, när jag var bara fyra och ett halvt år gammal. Den akuta orsaken var tarmvred men det hade föregåtts av någon typ av förvirrings-tillstånd, (konfusion), där jag klart, som om det hade varit i går, minns att den Frånvarande hade gripit tag i min fars sinne på ett sätt som yttrade sig i någon slags gudsidentifikation. Det är inte utan att jag ibland ger den karga västgötska omgivningen skulden till att han inte fick leva. Ett är säkert: denna förlust påverkade mig säkert på en mängd olika sätt, vilka jag ännu bara delvis har lyckats komma på spåren.

Kanske borde jag redan då ha ställt en del obehagliga frågor till den eviga Följeslagaren men jag tror att jag avstod. Än var jag religiöst oskyldig utan att veta vad som väntade. Mitt första brutala möte med döden skulle inte bli det sista, men underligt nog har jag lärt mig att de förluster döden kan åstadkomma är bagateller i jämförelse med en del andra, särskilt när man förlorar någon som helt oberörd fortsätter att leva sitt liv.

Tron på Gud har följt mig sedan mina tidiga barndomsår. Eftersom min far dog i september 1950, kom jag att växa upp tillsammans med min mor Elin och min mormor Emma. Det har säkert i många avseenden haft en avgörande betydelse för mig. Mormor var född 1872 och mamma 1904. Vi bodde någon mil utanför Mariestad i Utby församling som tillhörde Ullervads pastorat.

Den tidiga förlusten av min far har på olika sätt präglat mitt liv liksom att jag under mina tidiga år levde nära två kvinnor. Det har skapat ett stort tomrum i mitt inre, samtidigt som jag fått en stor förståelse för trosformer där det kvinnliga spelar en större roll än det gör i evangelisk kristendom.

Jag har i en del människor som jag mött sett fadersgestalter.

Men i det avseendet har jag naturligt nog ofta blivit besviken. På något sätt har det varit lättare med kvinnor, inte minst på trons område, där Maria och Sofia har fått en betydelsefull plats i mitt liv.

Jag vet inte riktigt hur tidigt mitt intresse för Maria väcktes, men det skedde säkert i de tidiga tonåren. Mina uppsatser under gymnasietiden tillägnade jag henne. Långt senare lyckades jag skriva en liten bok om henne, *Vår fru av framtiden*, där jag försöker se hennes roll i frälsningshistorien, särskilt med hänsyn till tanken på allas frälsning, *apokatastasis panton*.

Av en tillfällighet kom jag också att få en viss förståelse för Sofia, Visheten, som hjälpte mig att se igenom det som till synes verkade alltför lockande men ouppnåeligt i mitt liv. Som tack knåpade jag ihop några dikter till henne, *Sonetter till Sofia*.

Jag växte också upp som enda barnet. Att jag inte haft några syskon har säkert hjälpt till att forma mig som människa. Jag har haft svårt att ta för mig, eftersom jag aldrig behövde konkurrera med någon om utrymmet. Det är då lätt att tro att ens relation till andra människor alltid kommer att vara stabil vad som än händer. Samtidigt har jag säkert blivit extra känslig, när jag tyckt mig bli övergiven, då jag knappast blivit tränad av syskon i social samvaro. Kanske jag därför i svåra lägen inte hittat ett bra sätt att klara av konflikter. Det har också gjort att jag har varit ensam i situationer, då jag hade behövt någon nära anhörig att dela ansvaret med.

Min mor kom aldrig över förlusten av min far. Hon förblev ensam resten av livet. Kanske såg hon i mig någon slags ersättning, vilket gjorde att jag fick svårt att på ett djupare sätt anknyta till henne. Det skapade emellertid ett annat slags bindning som kanske inte alltid var av det lyckligare slaget. Ändå är mina minnen av min mor i huvudsak ljusa. Hon har gett mig mycket som jag mer och mer har förstått värdet av, inte minst en orubblig tro grundad på en egen erfarenhet av gudomligt stöd under svåra perioder.

Det hade hon i sin tur ärvt av sin mor.

Mormor hade fostrats i en anda som präglats av efterdyningarna av den västgötska kyrkliga väckelsen. Under den tid mina morföräldrar bodde i Fägre hade de som kyrkoherde den stränge mystikern, teologie doktor John Ternstedt. Min mor konfirmerades av honom och nämnde honom alltid med den största uppskattning. Hon återgav en del berättelser som han skrivit, särskilt den om Lotta Hjort. Men det är först på senare år som mitt intresse för Ternstedt har väckts och jag läst det mesta av vad han gett ut. Den som fått ta emot undervisning av honom kan knappast sväva i okunnighet om vad kristen tro är. Jag är tacksam för att min mor ledde mig in på det spåret.

Det var en helt igenom kristen kultur i två bemärkelser som jag växte upp i. Dels var alla värden och normer som jag bibringades sprungna ur den svenskkyrkliga, en aning pietistiska, traditionen. Dels var kulturen i vidare mening kristen. De böcker och de kulturella begivenheter i övrigt som bjöds tillhörde det kristna arvet. Under mitt liv har jag mött en mängd andra kulturformer, men de har inte riktigt kunnat tävla med dem jag fick del av under min barndom.

Med tanke på detta var det inte så konstigt att jag redan tidigt såg en framtid som präst. Det var också något som jag försiktigt uppmuntrades till av min omgivning. Ibland gjorde jag försök att komma undan och vägen till prästvigning blev ganska krokig. När jag trodde att det aldrig skulle bli verklighet, öppnades plötsligt en väg som jag inte hade räknat med.

Att be var en självklarhet i mitt hem. Vi bad alltid till maten vid varje måltid, till och med till kaffet på för- och eftermiddagar. Jag minns hur jag varje kväll fick delta i min mormors aftonböner, där psalmerna ”O Gud all sannings källa” och ”Sist min Gud jag dig nu beder” utgjorde ett fast inslag. Det var därför de första psalmerna jag lärde mig utantill. Den första är för övrigt en av

de bästa själavårdande psalmer som finns i psalmboken. Mormor följde naturligtvis inte tidegården men i stort sett ingick samma moment.

Självt har jag bett dagligen under hela mitt liv. Jag försökte under tonåren en gång sluta men det lyckades jag med bara under ett par dagar. Jag gled mer eller mindre mot min vilja tillbaka till bönen. Det är lika viktigt för mig att be som att andas. Det tillhör helt enkelt mitt sätt att vara. Det betyder inte att jag har ett välordnat särskilt böneliv. Tvärtom är det oftast väldigt spontant och växer fram som en del av dagens glädje och sorg. Gud är min ständige samtalspartner som oftast tiger och gör att bönen blir en veritabel brottningsmed någon som inte tycks vilja lyssna och till synes lämnar den bedjande utan tröst. Uttrötad låter jag då till slut denne Gud få sista ordet i en psaltarpsalm eller liknande, eftersom mina krafter har tagit slut.

När den finlandssvenske filosofen Georg Henrik von Wright kommer in på Ludwig Wittgenstein säger han att dennes religion skulle kunna beskrivas som en Jakobs brottningsmed Gud, som han framför allt uppfattade som den gammaltestamentlige domaren snarare än som kristendomens kärleksfulle fader. Många gånger känner jag igen mig i den karaktäristiken. Men då skall tilläggas att den gammaltestamentlige guden inte bara är domaren utan också den kärleksfulle som förbarmar sig över sina barn. Många gånger hämtar jag mera tröst ur Gamla testamentet än ur Nya. Psaltaren, Ordspråksboken, Predikaren och Höga visan är i det avseendet mina favoriter. François Mitterrand hade Predikaren på nattduksbordet. Det gillar jag. ”Allt är tomhet.”

Min mormor hade haft ett ganska svårt liv som lantbrukarhustru och mor till nio barn som nådde vuxen ålder. Men på sin ålderdom hade hon något helgonlikt över sig och levde redan på gränsen till evigheten. Hon dog samma år som jag konfirmerades, 1960. Hon var den första döda människa jag såg. Hon låg kvar i sitt

rum, när jag kom hem från skolan. Hon hade dött i sömnen precis som hon hade önskat och som hon hade bett till Gud om. Det var något obeskrivligt fridfullt över henne. Sedan dess har döden aldrig riktigt kunnat skrämma mig.

Det var nog umgänget med mormor som gjorde att jag aldrig på allvar skulle tvivla på sanningen i kristen tro. Mormor hade svårt att gå till kyrkan men min mor deltog under många år regelbundet i gudstjänsterna i Utby kyrka.

Jag lärde mig läsa i de klassiska andaktsböcker som fanns i mitt hem, Martin Luthers *Postilla*, Johann Arndts *Om en sann kristendom* och Christian Scriveres *Själaskatt*. Det innebar att jag stiftade bekantskap med frakturstilen, innan jag fick ta itu med den naturligare antikvan. Dessutom hade vi en illustrerad upplaga av John Bunyans *Kristens resa* med fasansfulla illustrationer av jättarna Påve och Förtvivlan. Fortfarande kan jag rysa av skräck, när jag tänker eller tittar på dem. Detta hindrade mig inte från att tidigt hysa något av tillgivenhet för den i många avseenden problematiska romersk-katolska kyrkan.

Min morfars psalmbok, 1819 års med 1921 års tillägg, var en annan mycket använd bok. Alltid, när jag skulle slå i den, tycktes episteltexten på Den helige Mikael's dag komma upp. Den var både skrämmande och fascinerande och allt sedan dess har Uppenbarelseboken 12 varit ett av de avsnitt i Bibeln som gripit mig mest. Så småningom har dock bilden av kvinnan klädd i solen överskuggat änglarnas strid. Mitt eskatologiska och mariologiska intresse har alltså sitt ursprung i en så enkel företeelse. Jag har under livet alltmer blivit övertygad om att Guds ledning klarast kan skönjas i små och till synes banala händelser.

De närmaste åren förlöpte förvånansvärt smärtfritt. Det mest negativa var nog att jag under skolåren måste genomlida alla helvetets kval, när vi skulle rita eller måla något vackert till fars dag. Men det var övergående.

Det jag fick med mig från den västgötska landsbygden var en stor kärlek till de enkla människorna, som jag kanske alltför mycket har idealiserat. Men ibland är jag stolt över att jag nästan aldrig trampat på de svaga men tillåtit mig att gissla de starka, förnäma och maktfullkomliga.

Visst hade jag min ateistiska period. Under tonåren försökte jag någon gång lägga tron på hyllan. Jag läste med oerhört intresse Ingemar Hedenius *Tro och vetande* och *Tro och livsåskådning*, som på sextiotalet kom i en samlad och något förkortad pocketupplaga. Jag lärde mig vissa partier utantill. Ingemar var knappast lysande som filosof, men han hade ett fenomenalt sensorium för religiös tro. Även om min ateistiska period blev otroligt kort, har Ingemar påverkat mig starkt och säkert på ett sätt som jag inte alltid varit medveten om. Hans så kallade religionspsykologiska postulat, att tron bland annat är ett försanthållande av vissa religiösa föreställningar och antaganden, anser jag vara riktigt. Det har jag alltid hållit fast vid och sett som omistligt för den kristna tron. Det är möjligt att det har gjort min syn alltför västerländskt snäv.

Det är också från Hedenius jag fått min positiva uppskattning av Søren Kierkegaard, vars syn på kristen tro jag ibland tycker mig dela. Hans kritik mot den etablerade kyrkan är också min och hans krav på redbarhet, *redelighet*, känner jag en stark sympati för. Samhörigheten har förstärkts genom åren ju mer jag upplevt av de ofta fatala brister som vidlåder kyrkan, som knappast längre förtjänar någon som helst trovärdighet.

Men även om Hedenius betydde mycket kunde jag alltså inte hålla med honom. Den upplevelse jag hade stämmer bra med vad Dostojevskij säger i sin roman *Idioten*, att ateisterna ständigt talar om någonting annat. Hur övertygande deras argument än är, har jag alltid en känsla av att de aldrig berör det väsentliga.

Men knappast några böcker har följt mig så som *Tro och vetande*. Jo, kanske en som jag stiftade bekantskap med strax efteråt, Carl

Gustaf Jungs *Antwort auf Hiob*. Den har jag grubblat över hela livet utan att riktigt förstå. Men den är även den ett starkt vittnesbörd om kampen med Gud.

I Uppsala läste jag snabbt in en examen med ryska, religionshistoria och teoretisk filosofi som ämnen. Jag läste också praktisk filosofi och tenderade för Ingemar Hedenius. Hedenius var en utomordentligt vänlig tentator. Jag vet inte riktigt hur jag hade klarat mig i tentamen då professorn sade: Du ser ju intelligent ut och professor Aspelin har sagt att dem skall man belöna. Jag fick bra betyg, men jag kan inte säga att jag var särskilt stolt över skälet.

Efter diverse irrfärder blev jag så småningom präst och arbetade som sådan under nästan fyrtio år, nästan oavbrutet verksam. Jag fick dessutom ett oerhört spännande liv med många intressen, det mänskliga samspelet i förhörstjänst, psykoterapi och handledning, det exotiska i otaliga resor särskilt till Gammalsvenskby i Ukraina, det intellektuella som i USA-studier och i att jag fick ägna mig åt att skriva om de mest skilda ämnen. Nu kan jag se tillbaka och fråga mig vad det är jag har kvar av det som var allra viktigast i livet, det som grundlades i min barndoms Skaraborg.

Jag lämnar därhän att det aldrig blev något av drömmen att bli lok- eller spårvagnsförare. Det kompenseras jag med att så fort jag kommer åt åka spårvagn så länge jag orkar antingen det är i Jerusalem eller Göteborg, min tidiga barndoms storstad.

Jag tillbringar min tid under sommaren med att njuta av vad naturen har att erbjuda. Har besökt Gotland under några korta dagar, två gånger på försommaren. Var i början av juli i Västergötland och tittade på vår nyaste orkidé, Engelsdnycklar, som slagit sig ner vid Lidans utlopp i Lidköping av alla ställen. Tusentals exemplar! Det var den sista i raden. Nu har jag sett alla Sveriges orkidéer, från Abisko till Ystad, arter, underarter och varieteter, sammanlagt drygt femtio. Nu kan jag nästa år, om jag

lever, ägna mig litet åt alla de hybrider som finns. Jag när på en dröm att skriva någon liten personlig skrift om orkidéerna men vet inte om jag lyckas förverkliga det. En annan plan är att göra en liten diktsamling om varje art. Jag har bara hunnit till nio, så det är långt kvar.

Naturen, den andra stora kraften i mitt liv, har för mig blivit ett mycket tydligare tecken på Guds närvaro än kyrkan, som jag tycker mig komma allt längre och längre bortifrån. Den så kallade svenska kyrkan har förrirat sig långt, långt bort från sitt ursprung och går idag inte alls att känna igen. Jag växte upp inom den men upplever mig nu som en främling. Utvecklingen har accelererat under en extremt kort period. Är det som nu presenteras kristen tro, så vill jag inte längre vara med. Då kan jag lika gärna vända allt ryggen. Men nu är det nog inte så, Gud ske lov!

Jag lärde mig som tur var tidigt att uppskatta vad skapelsen har att ge och den har således åter blivit oumbärlig för mig. Så mycket där vittnar inte bara om Skaparen utan också om Försonaren och Livgivaren, så det kompenserar nästan för det kyrkliga bortfallet. Den heliga skrift verkar bara vara en kommentar till allt det som finns runt omkring oss, undantaget den viktiga uppenbarelse som Gud gett oss i sitt ord.

Jag upplever understundom att jag ägnade mitt liv åt något helt meningslöst och börjar mer eller mindre betrakta mitt prästerliga liv som en total nullitet. Det smärtar mig djupt. Jag slösade bort mina resurser på något som varken gav mig själv något igen eller tillförde andra något varaktigt och bestående. Jag sparade mig inte det allra minsta utan satsade, så som jag trodde man skulle göra, allt på mitt arbete. Jag vet inte varför den gode Guden förde mig in i en sådan återvändsgränd.

Man kan naturligtvis säga att det var mitt eget val, men så enkelt är det inte med tanke på att inte ens en sparv faller till marken utan vår Herres vilja. Några snygga bortförklaringar går jag inte

på. Dem har jag redan provat och befunnit för lätta. Problemet står där naket i all sin ömklighet. Vad var meningen med alltihop? Var det månne att jag själv skulle fostras i trons hårda skola, så att jag skulle inse att allt är nåd, det vill säga beroende av den Gud som aldrig låter sig förklaras annat än i Kristi lidande, hans bloddrypande exeget, som inte är ett filologiskt fenomen utan nog så verklighetsanknutet.

Dessa tankar har naturligtvis till dels sitt ursprung i min psykiska konstitution men inte helt och hållet. Något kommer säkert från min erfarenhet. Jag har många gånger lyckats sätta käppar i hjulet för mig själv. Men det lilla som återstår räcker för att visa på den troslivets tragik som vi aldrig här i tiden kommer ifrån.

I flera avseenden har livet krackelerat och jag kan inte säga som min vän författaren Krister Brandt kunde på slutet av sitt liv, att pusselbitarna hade fallit på plats. Flera av dem letar jag fortfarande efter. Och varför i alla sina dar skulle jag inte det?

Trots allt har jag ingen som helst lust att överge Gud. Det vore att sticka huvudet i sanden. Den ständiga brottningsmatchen får fortsätta, till dess han välsignar mig, när jag, allvarligt skadeskjuten, ändå till slut hoppas kunna ha behållit min tro. De själar som tror sig leva i en harmonisk tillit har knappast smakat på den värld som ständigt suckar och vändas, den som det bibliska materialet likaväl som det dagliga livet så tydligt visar på.

Och vad gäller Gud själv, så har radikalfeministen Helene von Druskowitz i sina *Pessimistiska kardinalsatser* kommit sanningen på spåren, när hon pekar på de svårigheter som gudstron har att kämpa med, en Gud som inte alltid visar den vackraste av sidor, som det kan vara farligt att närma sig.

Paradoxalt nog är det som jag tidigare framhållit Ingemar Hedenius som jag lärt mig det mesta om kristen tro av. Det började ju redan i tonåren och håller fortfarande i sig. Hans tankar tvinnades samman med min mormors och min mors tro.

Hedenius var ingen stor akademisk filosof, men han hade ett märkvärdigt sensorium för vad tron är. Han blottlade många av dess förutsättningar och ställde sina samtida teologer i den skamvrå de förtjänade. Han hade faktiskt rätt i det mesta han sade. Det är bara det att jag med öppna ögon valt den väg han valde bort. Det snömos som framförs av många så kallat kristna kan lämpas på sophögen. Det är oftast bara fromma ord utan substantiellt innehåll. Det går inte att leva på. Det måste vara något rejält för att jag överhuvudtaget skall reflektera. Och det måste hänföra sig till hela det bibliska budskapet och inte skamset undvika allt det som idag betraktas som förlegat. Jag hatar alla typer av symboliska tolkningar som bara är till för att göra Gud mera acceptabel för den ”moderna” människan. Det rör sig bara om ett gigantiskt bedrägeri. I bästa fall blir förkunnelsen då bara ett tilltalande sagoberättande.

Jag har frågat om jag inte istället kan få bli medlem i den litauiska lutherska kyrkan, som jag är bekant med genom en tidigare vänförsamlingsrelation. Den har ställt sig positiv, så jag överväger nu hur jag skall göra. Det är emellertid inte så lätt att lämna en kyrka som man från födseln har tillhört och gett hela sitt yrkesverksamma liv åt. Egentligen tycker jag att det är många andra som skulle ge sig i väg före mig, som ändå tror på våra bekännelseskriterier. Men det finns ju knappast någon logik i galenskapen. Ändå tvekar jag. Den mänskliga trögheten gör sig gällande. Det är alltid svårt att göra ett livsavgörande språng ut i det okända.

Jag har något uppdrag kvar. Jag skall återigen vara minnestecknare i Skara stift, för tredje gången. Men det kan jag nog vara, även om jag skulle tillhöra ett annat samfund. Ironiskt nog är den litauiska kyrkan med i Borgågemenskapen, så på det sättet kan jag, om det någon gång skulle hända, tjänstgöra också här.

Den romersk-katolska kyrkan är inget alternativ. Den har en

alltför optimistisk syn på förnuftet. Jag lutar snarast åt att Kierkegaard hade rätt i sin syn på språnget in i det absurda, givet den kultur i vilken vi lever. (Detta med ”den kultur i vilken vi lever” är en betydelsefull och oundgänglig kvalifikation). Hans kyrkokritik är lika aktuell den dag som idag är som då han levde. Och hans syn på tron kan man knappast avfärda med en axelryckning. Hedenius tycks se den som den enda möjliga utvägen, även om han anser den vara stollig. Jag tycker mig dessutom få vatten på min kvarn, då jag läser om vad den finlandssvenske filosofen Georg Henrik von Wright skriver i sina memoarer om Kierkegaard: ”Men jag tycker mig känna igen mig själv i hans uppfattning om den religiösa omvändelsen som ett språng in i det absurda och paradoxala.”

Jo, en romersk teolog uppskattar jag mycket, nämligen den konservativa kardinalen Giuseppe Siri som i sitt verk, *Getsemani – riflessioni sul movimento teologico contemporaneo* (1980), gör upp med modernister som de Lubac, Rahner och Maritain, för att inte tala om hela den transcendentalfilosofiska traditionen, och får dessa att framstå som ömkliga figurer på den kortlivade teologiska scenen. Siris tankar om Getsemane har förmodligen vissa likheter med det kierkegaardska språnget.

Man blir emellertid rätt så ensam, om man håller fast vid detta synsätt. De flesta önskar sig en mera rofylld tillvaro, där man väljer att prisge trons förmenta avigsidor. Jag har många sådana bekanta. De flyter helst med strömmen eller hittar en nisch, där de kan inhösta sympati och inte behöver visa sina innersta övertygelser. Hyckleri eller dubbelmoral är det riktiga namnet på sådana företeelser. Men det tillhör vår mänskliga svaghet och borde egentligen inte vara något att moralisera över – om det nu inte vore för den kierkegaardska *redeligheten*. Men i Kierkegaards sällskap känner jag mig inte ensam och överspelad i en kultur som inte har så mycket till övers för trons liv.

Hedenius sade på slutet att teologerna till och med hade blivit

värre än de var i hans ungdom. Och de danska biskoparna på 1800-talet var rena föredömen i jämförelse med vad vi idag har i den svenska kyrkan. Jag kan inte låta bli att le igenkännande, när författaren och litteraturhistorikern Göran Hägg i sin bok *Gud i Sverige* i ett sammanhang låter förre ärkebiskopen Karl Gustaf Hammar och pingstpastorn Helge Fossmo uppträda sida vid sida. Det är en polemik i Kierkegaards anda.

Det ligger nära till hans för en radikal teolog att instämna i Voltaires ord om den skändliga kyrkan. Det har alltid funnits en intim närhet mellan de sant troende och ateisterna. Det är som om de vore sprungna ur samma klarhetens källa. Prästen Figge Sidvall i Uppsala undrade en gång vilken hemlig kanal den ljuvlige Ingemar Hedenius hade till Gud. Jag måste säga att Figges blick på det området var helt ogrumlad.

I sin himmel är den uppståndne fortfarande korsmärkt. Det är något som vi ofta glömmer bort, vi som allt som oftast gärna instämmer i kören som ropar ”korsfäst, korsfäst” men som knotar och klagar fortast något av korset blir verklighet för oss. Trösten i allt detta är att Kristus själv inte med stoiskt lugn mötte sitt öde. Hur skulle han ha kunnat göra detta, när han i sin kropp bar allt vårt elände?

”Det utsägliga finns visserligen. Detta *visar* sig. Det är det mystiska.” (*Tractatus* 6.522)

Författarna

MARIANNE AHRNE är filmregissör och författare. Hon har skrivit, regisserat och klippt ett fyrtiotal långfilmer, tv-serier och dokumentärer. Hon har också skrivit nio böcker, sex romaner och tre reseberättelser. För ögonblicket förbereder hon en långfilm baserad på Simone de Beauvoirs debutroman *L'Invitée* (sv. *Den inbjudna*).

ÅSA BRANDT är glaskonstnär, född 1940 i Mariestad och utbildad vid Konstfackskolan, Gerrit Rietveld Academie i Amsterdam och Royal College of Art i London. 1968 startade hon Europas första studioglashytta i Torshälla. Hon finns representerad på bl.a. Nationalmuseum, Hokkaido Museum of Modern Art i Japan, Coming Museum of Glass i USA, The National Museum of Modern Art i Tokyo, Sveriges Glasmuseum i Växjö samt Eskilstuna Konstmuseum.

SÖREN HÄGGROTH, född och uppvuxen i Moholm, är doktor i statsvetenskap och hade fram till sin pensionering anställningar inom den statliga förvaltningen, bl.a. som statssekreterare i Finansdepartementet och generaldirektör i Fortifikationsverket. Han har haft uppdrag inom olika internationella organisationer, bl.a. OECD och FN, och har under senare år arbetat som rådgivare inom den offentliga sektorn både i Sverige och utomlands, bl.a. i Vietnam och Kambodja.

BENGT KNUTSSON, född 1936 i Lidköping och uppvuxen på Kålland, är docent i semitiska språk (arabiska, hebreiska etc.). Han har tjänstgjort vid universiteten i Lund, Stockholm och Göteborg och har långvarig erfarenhet av Mellanöstern och Nordafrika som institutchef och diplomat (Jerusalem, Istanbul, Kairo, Alexandria). Är nu aktuell med en ny bok: *Arabiska visdomsord*. Knutsson skriver även om västgötsk dialekt.

JAN MÅRTENSON, född i Tidaholm 1944, nu bosatt i Malmö, har givit ut 26 böcker, diktsamlingar och romaner, nu senast memoarboken *Som det kan bli* (2009) och diktsamlingen *Dikter inifrån* (2008) och *Tid att älska* (2013). I 30 år var han knuten till tidningen *Arbetet* och har sedan arbetat som frilansjournalist. Innan hans deckarskrivande namne debuterade utgav han två böcker och är därför med rätta Den Ursprunglige Jan Mårtenson.

NIKLAS SCHIÖLER, född i Falköping 1964, är författare och poesiforskare, verksam i Lund. Hans senast utgivna böcker är *Poäter. Om mat och poesi* (2012) och *Ledstången i mörkret. Texter om Tomas Tranströmer* (2011). I den prosalyriska *USA klockan tre* (2010) gestaltar han bland annat sitt förhållande till Skaraborg.

KARL-ERIK TYSK född i Mariestad 1946 är präst och Doctor of Ministry. Vid sidan av sitt yrke har han arbetat med psykoterapi, handledning, botanik och internationella kontakter med framför allt Gammalsvenskby i Ukraina, Polen, Östtyskland och Pakistan. Inom dessa områden har han gett ut ett flertal skrifter, senast i handledning *Der fremtiden blir til* (2013).

ARNE ZETTERSTEN, född i Lidköping 1934, är professor emeritus vid Köpenhamns universitet. Han har samarbetat i Oxford med J.R.R. Tolkien, som framgår av senaste boken, och hans författarskap rör främst varianter av engelska språket och litteraturen. Variantstudierna ledde till expertis inom pidgins, kreolspråk, globish, öspråk och datorbaserad språkinlärning. Han har varit president för Internationella föreningen för universitetsprofessorer i engelska och för International Council of the English-Speaking Union.

Skaraborgs Akademi – ledamöter

1. Vakant
2. Arne Zettersten
3. Sören Häggroth
4. Marianne Ahrne
5. Maria Küchen
6. Trygve Carlsson
7. Helena Stålnert
8. Sören Holmberg
9. Barbro Lenéer-Axelsson
10. Jan Mårtenson
11. Bengt Knutsson
12. Per Bergström
13. Madelene Sandström
14. Åsa Brandt
15. Niklas Schiöler
16. Vakant
17. Cajsa Holmstrand
18. Karl-Erik Tysk

Hedersskaraborgare

Sixten Bengtsson (1998)
Robert Gustafsson (1999)
Jan Guillou (2000)
Olof Lagercrantz (2001)
Birger jarl och Stefan Jarl (2002)
Kronprinsessan Victoria (2003)
Jörgen Fogelquist (2004)
Kristina Lugn (2005)
Mustafa Can (2006)
Lennart Jörälv och Lars-Erik
Linnarsson (2007)
Per Oscarsson (2008)
Erik Andersson (2009)
Carina Burman (2011)
Frans Helmerson (2012)
Gert Wingårdh (2013)
Gunilla Pontén (2014)